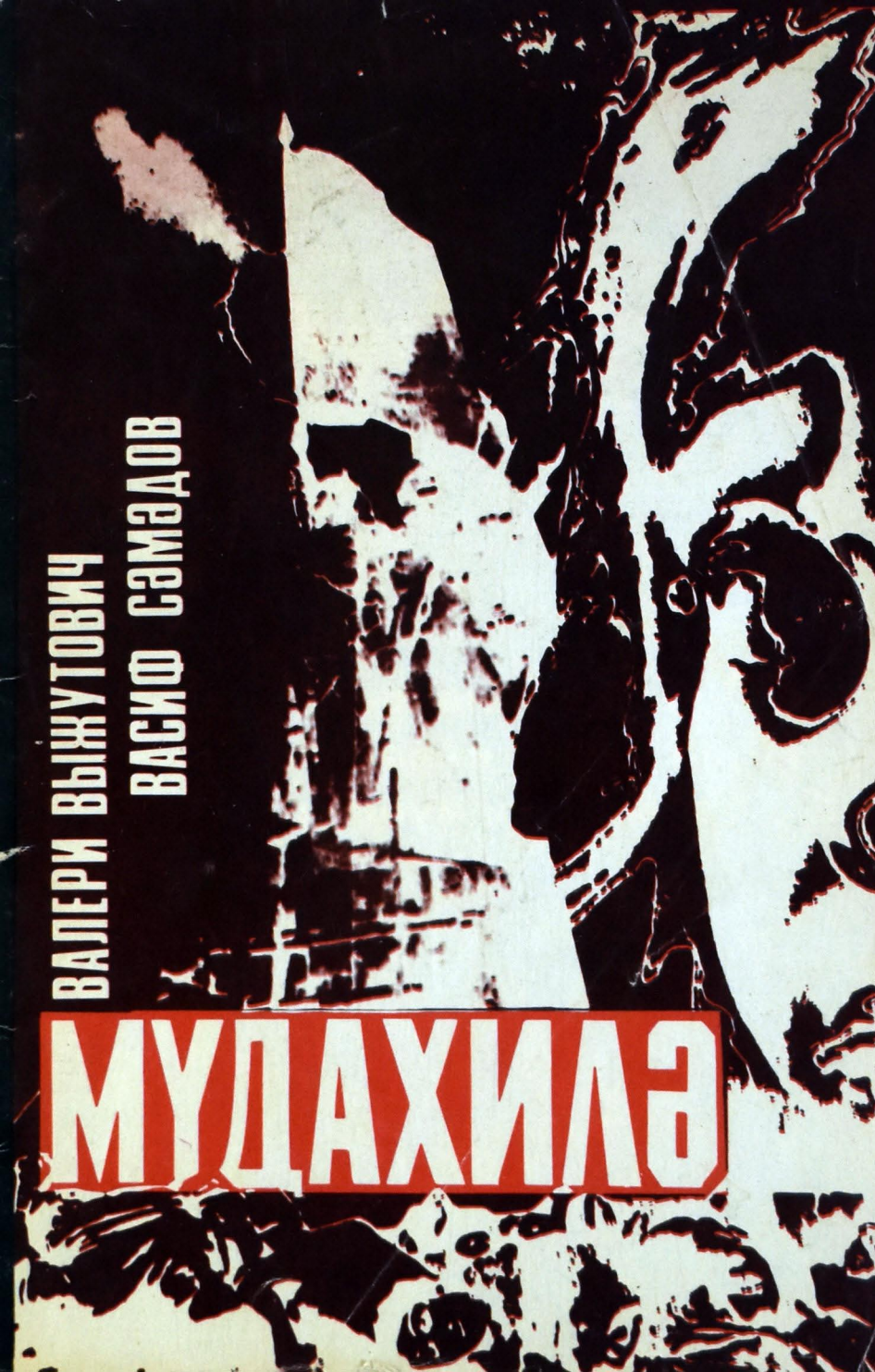

ВАЛЕРИ ВЬЖУТОВИЧ
ВАСИФ САМАДОВ

МУДАХИЛЭ

20 ЯНВАР

1990-чы ил январын 19-дан
20-нэ кечэн кечэ Бақыда
ахы нэ олмушдур?

МУДАХИЛЭ

ВАЛЕРИ

ВЫЖУТОВИЧ

ВАСИФ

СӘМӘДОВ

КАСПИАН ИЗВЕСТИЈА
БЕЈНӘЛХАЛГ ИНФОРМАСИЈА
АКЕНТЛИЈИ

Бақы — 1993

Редактору
МƏХƏРРƏМ СƏФƏРЛИ

Русчадан чевирəни
ЕЛМАН ЧƏФƏРЛИ

**БАКЫ ШƏХƏРИНДƏ ФƏВГƏЛ'АДƏ ВƏЗИЈЈƏТИН
ТƏТБИГИ ЊАГГЫНДА
ССРИ АЛИ СОВЕТИ РƏЈАСƏТ ЊЕЈ'ƏТИНИН
Ф Ə Р М А Н Ы**

Бакы шəхəриндə вəзијјəтин сон дэрəчə кəскинлэш-мəsi, чинајəткар екстремист гүввэлəрин зоракылыгла, күтлəви ъғтишашлар тəшкил етмəклə гануни фəалијјəт кəстэрэн дəвлəт органларыны һакимијјəтдэн кəнар ет-мəк чəһдлəри илə əлагədар олараг вə вəтəндашларын мұдафиəсини вə тəһлүкəсизлијини тəмин етмəк үчүн ССРИ Али Советинин Рəјасəт Њеј'əти ССРИ Конститу-сијасынын 119-чу маддəсинин 14-чү бəндини рəһбэр ту-гараг гэрара алып:

1990-чы ил январын 20-дэн Бакы шəхəриндə фəв-гəl'адə вəзијјəт е'лан олунсун, ССРИ Али Совети Рəја-сəт Њеј'əтинин 1990-чы ил 15 январ тарихли фəрманы-нын гүввəsi онун əразисинə шамил едилсин.

ССРИ Али Советинин сəдри
М. ГОРБАЧОВ.

МОСКВА, КРЕМЛ.
19 январ 1990-чы ил.

М 77 Валери Выжатович, Васиф Сəмədов. Мұдахилə.—
Бакы, «Азэрбајчан» нəшријјаты, 1993, — 72 с.

М $\frac{4810400000-077}{М 670(07)-93}$ М 77 Азэрб.

БАКЫ ШӘҺӘРИ ХҮСУСИ РАЈОНУ КОМЕНДАНТЫНЫН Ә М Р И

1990-чы ил 20 январ, № 1, Бакы шәһәри.

ССРИ Али Совети Рәјасәт һеј'әтинин 1990-чы ил 20 январ тарихли гәрарына ујғун олараг «Дағлыг Га-рабаг Мухтар Вилајәтиндә вә бә'ән башга вилајәтләр-дә фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан едилмәси һаггында» ССРИ Али Совети Рәјасәт һеј'әтинин 1990-чы ил 15 январ та-рихли фәрманы Бакы шәһәринә шамил едилмишдир.

Ичтимаи асајиши горумаг, һүгуга зидд һәрәкәтләр-ин гаршысыны алмаг, вәтәндашларын һәјатынын тәһ-лүкәсизлијини, мүәссисә вә идарәләрин нормал ишини тә'мин етмәк мәгсәди илә 1990-чы ил январын 20-си саат 23.00-дан е'тибарән комендант сааты тәтбиг еди-лир. Комендант сааты саат 23-дән сәһәр саат 6-дәк гүв-вәдәдир.

Ә М Р Е Д И Р Ә М

1. Бакы шәһәри хусуси рајону комендантынын аша-ғыдакы тәркибдә идарәси јарадылсын:

— комендантын мүавини — кенерал-мајор Солод-ков В. Д.;

— комендантын сијаси һиссә үзрә мүавини—кене-рал-мајор Кирилјук А. И.;

— гәраркаһ рәнси—полковник Сабусов В. В.;

— комендантын арха ишләри үзрә мүавини—полков-ник Лјах П. И.;

— гәраркаһ рәсинин авиасија үзрә мүавини—под-полковник Туркин А. М.;

— рабитә рәнси—полковник Јаровој Ј. Н.;

2. Бакы шәһәри хусуси рајонунун тәркибиндә он бир комендант мәнәтәгәси јарадылсын:

№ 1 — 26 Бакы комиссары адына рајон. Комен-дант—полковник Рубтсов И. Н.

№ 2 — Октябр рајону. Комендант—полковник Бон-дарев П. Т.

№ 3 — Нәсими рајону. Комендант—полковник Ко-ролков В. П

№ 4 — Нәриманов рајону. Комендант—полковник Лисјук Р. И.

№ 5 — Киров рајону. Комендант—полковник Поно-марјов Б. В.

№ 6 — Ленин рајону. Комендант—подполковник Тол-мачов В. В.

№ 7 — Низами рајону. Комендант—полковник Бунт-сев А. П.

№ 8 — Хәтаи рајону. Комендант — подполковник Столјаров А. А.

№ 9 — Орчоникидзе рајону. Комендант—мајор Де-мидов Б. А.

№ 10 — Гарадаг рајону. Комендант подполковник Дзантијев К. Б.

№ 11 — Әзизбәјов рајону. Комендант — полковник Бојко М. Г.

— «Бинә» аеропорту. Комендант — мајор Тихонон А. В.

Мәнәтәгә комендантларына е'лан олунмуш әрази һү-дудларында бу әмрин сөзсүз јеринә јетирилмәсинә даир вәзифәләри һәвалә едирәм. Комендантларын башлыча вәзифәси һәмин әразидә ичтимаи асајиши вә вәтәндаш-ларын тәһлүкәсизлијини тә'мин етмәкдир.

3. Фөвгәл'адә вәзијјәт вә комендант сааты дөврүндә ашағыдакылар гадаған едилир:

— јығынчагларын, митингләрин, күчә јүрүшләринин, нүмајишләрин, һабелә театр-тамаша, идман тәдбирләр-инин вә башга күтләви тәдбирләр кечирмә;

— күтләви информасија васитәләринин нәзарәтсиз ишләмәси;

— күнүн һәр һансы вахтында вә илк нөвбәдә адам-ларын һәјат тә'минаты, хусусилә әрзаг мәнһуллаы тә'-минаты илә бағлы пешәләр үзрә, сәһијјә, тәһсил саһәсин-дә, һабелә нәглијјәтдә, рабитә, енержи, газ, су тәһһи-заты, јаначаг-сүрткү материаллары тә'минаты системин-дә, күтләви информасија вә мәнбуат органларында тә'-тилләр кечирмәк, гајданы позанлар мән'улијјәтә чәлб едиләчәкләр;

— одлу вә сојуг силаһ, дөјүш сурсаты, партлајычы маддәләр вә материаллар, күчлү тә'сир көстәрән ким-јәви вә зәһәрли маддәләр кәздирмәк, сахламаг;

— Бакы шәһәринин әразисиндә саат 23.00-дан сәһәр саат 6.00-дәк һәр һансы нәглијјәт васитәләринин һәр-кәти;

— мүэјјән олуиуш режииин сахланмасыны һәјата кечирән шәхсләрин физики јолла вә ја сөзлә тәһгир едилмәси.

Гошунлара вә һүгуг мұһафизә органларына ашағы-дакы һүгуглар верилир:

— тәшкилатларын вә вәтәндашларын өзфәалијјәт бирликләринин гануна зидд олан фәалијјәтини дајандырмаг вә ја онлары бурахмаг;

— вәтәндашларын шәһәрә кәлишини вә шәһәрдән ке-дишини мөһдудлашдырмаг, башга јашајыш отаглары верилмәклә вәтәндашлары јашајыш үчүн тәһлүкәли ра-јондан кечүрмәк, лазым кәлдикдә, һәмин јерин сакини олмајан вәтәндашлары ораны тәрк етмәјә мәчбур етмәк;

— вәтәндашлардан, зәрури һалларда исә мүәссисә-ләрдән, идарәләрдән вә тәшкилатлардан одлу вә сојуг силаһы, дөјүш сурсатыны, партлајычы, күчлү тә'сир кәстәрән кимјәви вә зәһәрли маддәләри вә материалла-ры мүсадирә етмәк;

— сәнәдләри јохламаг, зәрури һалларда исә вәтә-ндашларда силаһ олмасы барәдә кифәјәт гәдәр мә'лумат олдугда вә силаһы көнүллү шәкилдә вермәкдән имтина етдикдә вәтәндашларын үст-башыны вә әшјаларыны јохламаг;

— ичтиман асајиши позмаға тәһрик едән, фитнәкар шајиәләр јәјан, јахуд вәтәндашларын вә ја вәзифәли шәхсләрин гануни һүгуг вә вәзифәләрини һәјата кечир-мәләринә фәал шәкилдә мане олан, фөвгәл'адә вәзијјәт вә комендант сааты режимини позан шәхсләри инзиба-ти гајдада 30 күн мүддәтинә тутуб сахламаг. Чинајәт төрәтмиш шәхсләри гануна ујғун олараг чинајәт мәс'-улијјәтинә чәлб етмәк;

— вәтәндашларын мәнзилләриндә паспорт режиминә нәзарәти һәјата кечирмәк.

Ичтиман асајишин мұһафизәсинә даир хидмәти бор-чун јеринә јетирилмәсини тә'мин етмәк мәгсәди илә шәхси һәј'әтә онлара һәвалә едилмиш вәзифәләри јери-нә јетирәркән мүстәсна һалларда гануна мұвафиг ола-раг гәти тәдбир кими силаһ ишләтмәк һүгугу верилир.

**Бакы шәһәри хүсуси рајонунун коменданты
кәнерал-лейтенант В. С. ДУБИНЈАК.**

Азәрбајчан Республикасы Али Совети Рәјасәт һәј'әтинин Сәдри Е. М. ГАФАРОВАНЫН

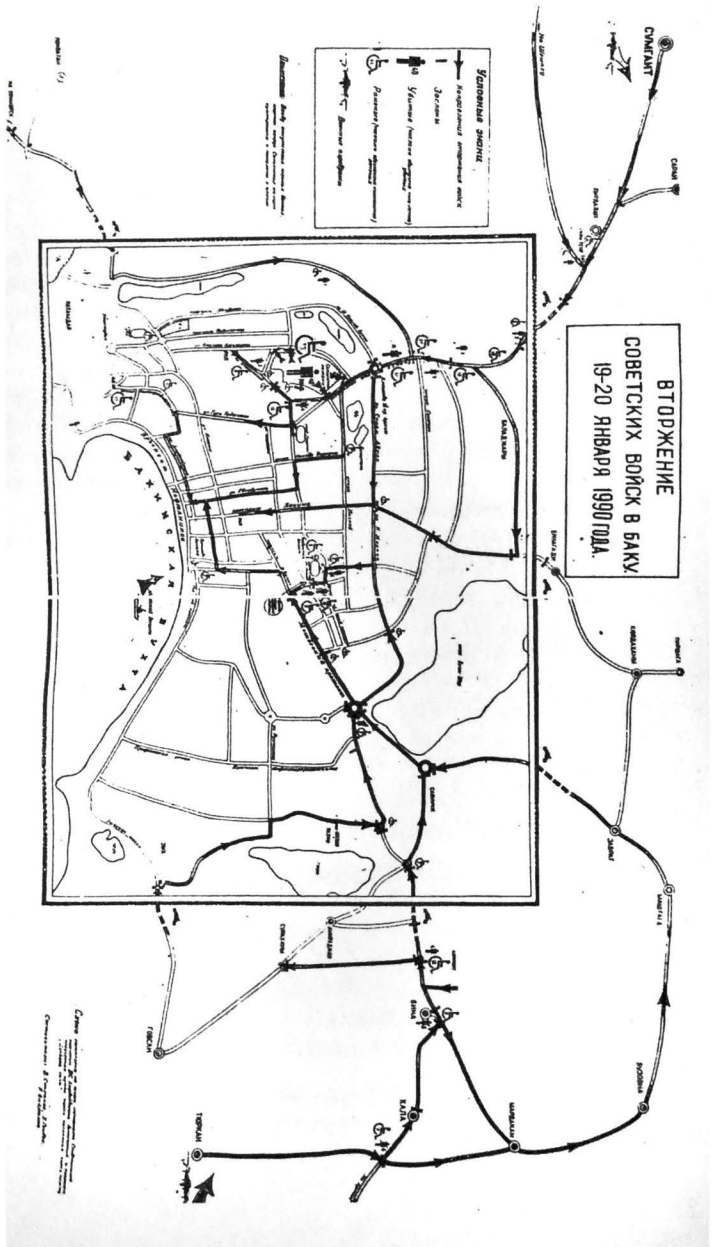
БӘЈАНАТЫ

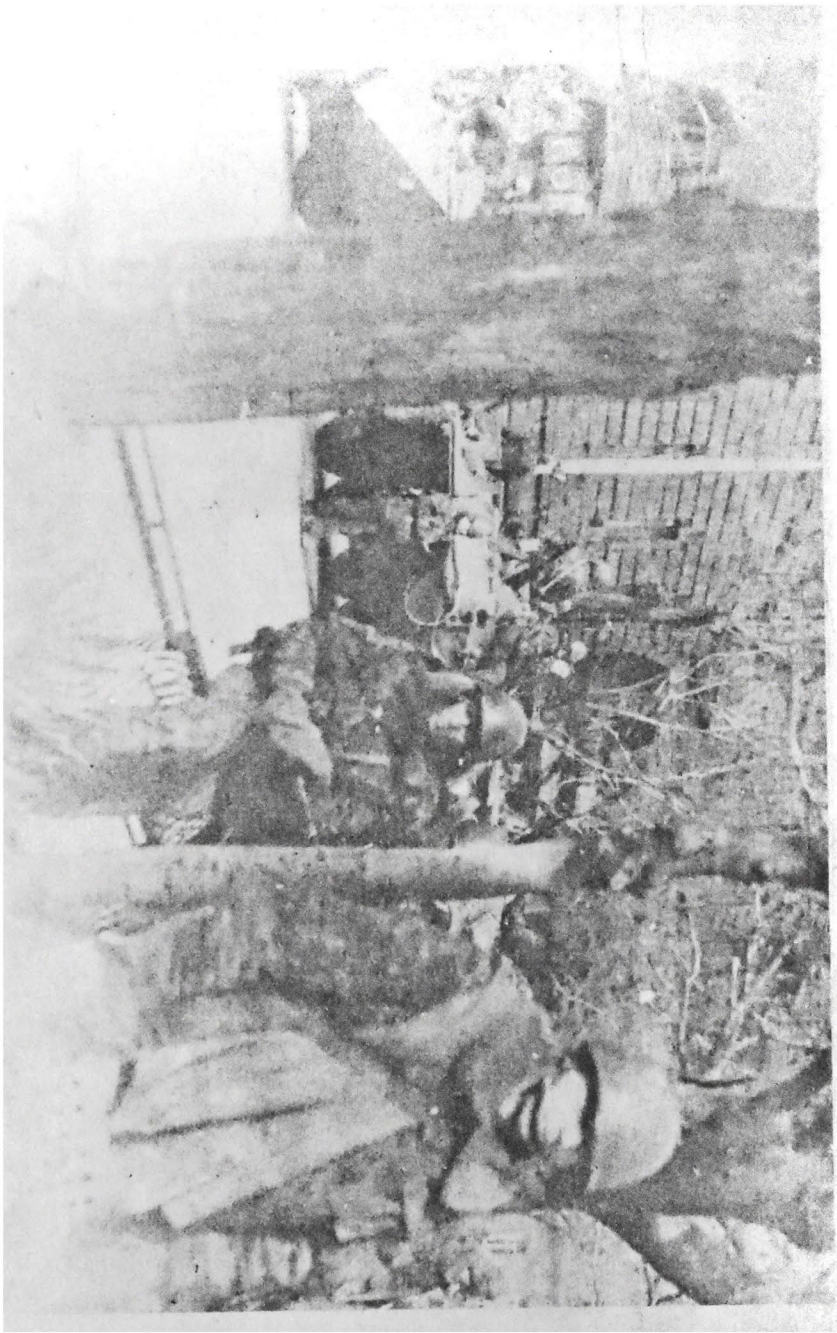
Азәрбајчан ССР-ин суверенлијинин кобул шәкилдә позулмасы вә ССРИ Али Совети Рәјасәт һәј'әти төрә-финдән республиканын пајтахты Бакы шәһәриндә фөв-гәл'адә вәзијјәт е'лан едилмәси, онун ичрасы үчүн атыр һәрби техникадан вә автомат силаһлардан истифадә олуиулмаг динч әһалијә гаршы амансыз тәдбирләр кө-рүлмәси вә бунун чохлу инсан тәләфатына, о чүмләдән кәнчләрин, гадынларын, гочаларын вә ушагларын өлү-мүнә сәбәб олмасы илә алағадар олараг Азәрбајчан халгы адындан, республиканын бүтүн вәтәндашлары адындан гәти е'тиразымы билдирирәм.

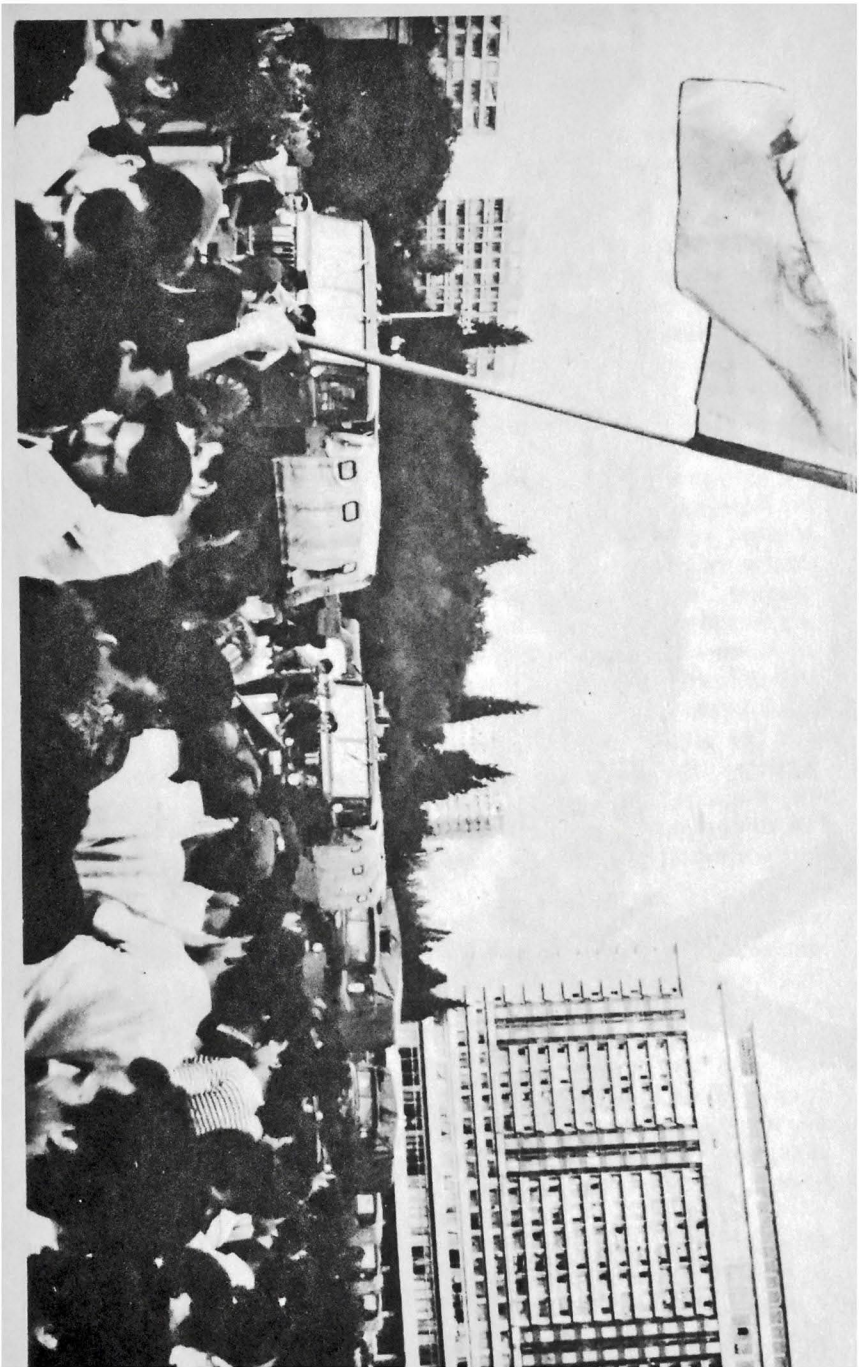
Там мәс'улијјәтлә билдирирәм ки, Азәрбајчан ССР-ин Али һакимијјәт вә идарәетмә органлары Бакы шәһә-риндә фөвгәл'адә вәзијјәтин тәтбиги һаггында гәрар ко-бул етмәмиш вә ССРИ Али Совети Рәјасәт һәј'әтинин белә гәрар кобул етмәсинә разылыг вермәммишләр. Гәти төкүлмәси үчүн бүтүн мәс'улијјәт бу гәрары кобул едән вә онун билаваситә ичрасыны тә'мин едән ССРИ-нин мұвафиг органларынын вә вәзифәли шәхсләринин үзә-ринә дүшүр.

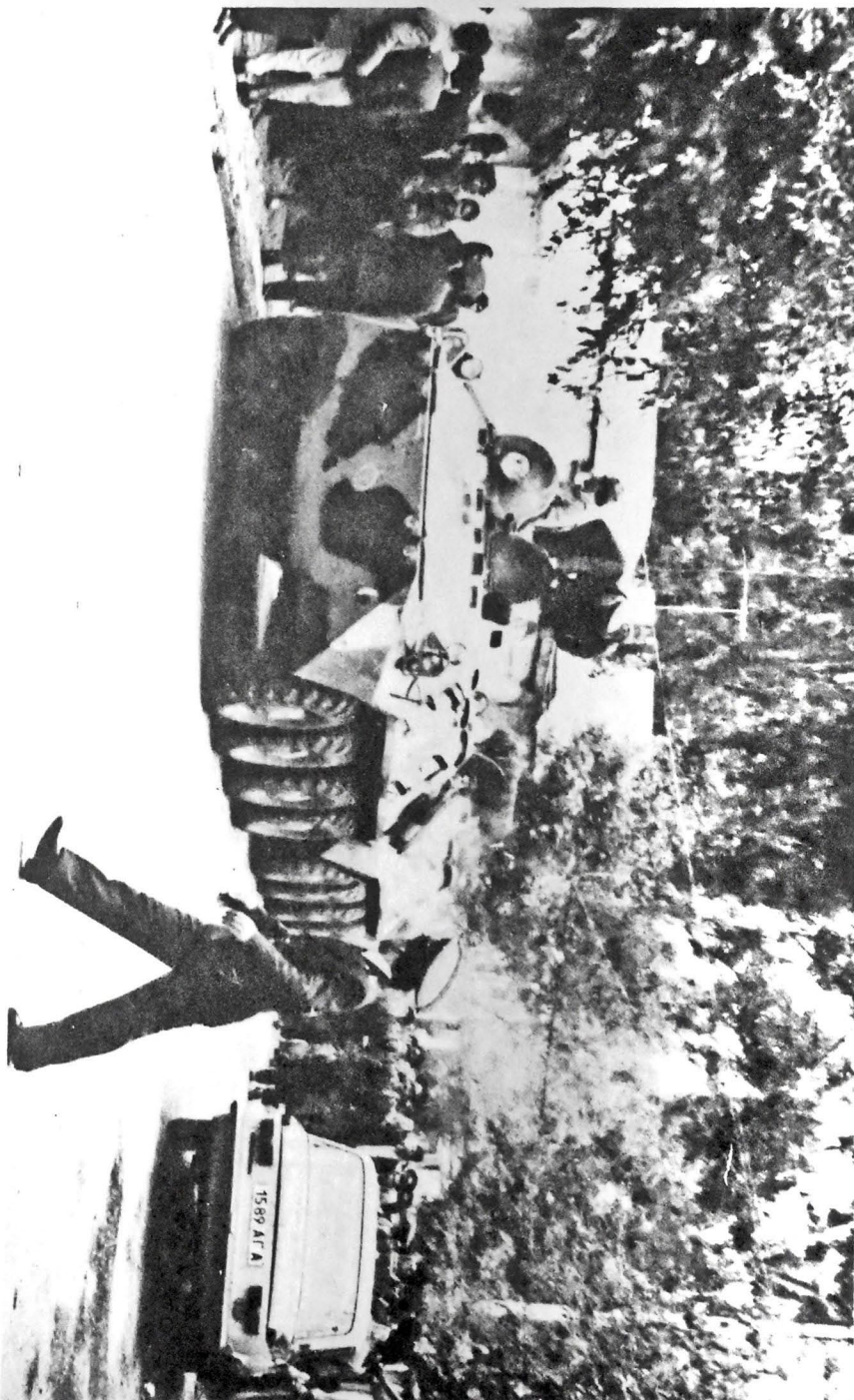
Азәрбајчан халгы өз оғул вә гызларынын фәчнәли сурәтдә һәлак олмасыны һеч кимә бағышламајаг

20 Јанвар 1990-чы ил

ОХУЧУЛАРА СӨЗҮМ

«Мүдахилә» мөгаләси «Известија» гәзетиндә дәрч олундуғу күнләрдә вә ондан хејли сонра да, һәтта Азербайжан Республикасы Али Советинин хусуси комиссијасынын 1990-чы ил январын 19-дан 20-нә кечән кәмә баш вермиш һадисәни тәһгиг едиб дүбарә Али Мәчлисин мүзакирәсинә вердикдән вә бу һағда өз мүлаһизәләрини һәмин истинтаг органларына тәғдим етдикдән сонра да сәтирләрин мүәллифинин фикирләринин үмумхалг мүзакирәси сәнкимәмишдир. Ону демәк истәрдим ки, мүәллифләрдән бири кими вә әләлхусус өз халгынын башына кәлмиш бәланын алтыны чәкән бир журналист кими мәним өзүм дә сақит ола билмирәм. Журналистлик тәчрүбәмдә гәзет мөгаләсинин бир күнлүк өмрү вә ләтифәсинин әсассызлығына бир даһа әмин олдум. Халг наһаг демәјиб: кедәр хәнчәр јарасы, галар сөз јарасы. Мән бир азербайжанлы кими, халгымын башына кәлән мүсибәт һағгында тәшкилат, орган рәһбәрләри, шаһидләр вә ади вәтәндашларла сөһбәт едиб, һәгигәти үзә чыхармаг истәркән, инанын ки, фачиәни дөнә-дөнә јашамалы олурдум. Анчаг өзүм-өзүмә белә бир фикри дөнә-дөнә тәһрик едирдим ки: бу ади, бир күнлүк өмрү олан јазы дејил. Сән һәгигәти үзә чыхармалысан, һәм дә бу тәкчә сәнин, сәнин халгынын кезү илә мүәјјәнләшдирилмиш һәгигәт, истәдијин фикри тәсдиг едән әш-јәји-дәлилләрин сүбутлуғу илә гәрарлашдырылмыш һәгигәт олмамалыдыр—бу һәгигәтин өзү, керчәклијин тәсбити олмамалыдыр.

Јазы тәкчә январын 20-дә Бақыда баш верән фачиәли һадисәнин сәбәбләрини дејил, һәмчинин мәгсәдини, белә бир мүсибәти төрәтмәкдә әли вә ирадәси олан кәсләрин мәкрли фәалијјәтини ачыгламалы иди. Әлбәттә, үч гәзет јазысында: («Известија» 13, 14, 15 феврал, 1992) бунлары тәһлил, тәсдиг етмәк мүмкүн ола билмәзди, анчаг һәр һалда ичтимаијјәтин фикрини дүзкүн истигамәтләндирмәк, һәтта сијаси комиссијаларын вә истинтаг ишчиләринин дә тәһгиг вә тәдгиг јолларына мүәјјән гәдәр ишыг салмаг кәрәк иди. Бунун лүзүмү шәксиз иди.

Бах, һәмин ганлы һадисәләрдән үч ил кечир вә мөгалә чыханда исти-исти мәнә дејиләнләри, индинин өзүндә сөз дүшәндә, бу сөһбәт һәлә дә күндәликдән чыхма-

йыб, мұһакимэлэр вэ мұһакисэлэр заманы сөйләниләнләр и мұһакисә едәндә көрдүм ки, гәзетчи кими тәдгигатларымызын үсулу вэ технолокијасы, мәрәми вэ јанашма нисбәти дүзкүн олмушдур. Доғрудур, бир чох сәнәдләр чанлы шаһидләрин һәлә сирр кими сахланылан ифадәләри ишин дәгигләшдирилмәсинә чәлб едилмәјиб, бунун үчүн кәркни истинтаг, тәдгигат апармаг, вахт амидинин доғру сөзүнү динләмәк лазым кәләчәкдир. Анчаг бир һәгигәт ајдындыр: суверенлији тәләб едән халгы чәзаландырмаг вэ башгаларыны да бу јолдан чәкиндири-мәк, онлара ибрәт дәрси вермәк! Совет империјасыны јахынлашмагда олан ифласдан горумаг, сүтунлары лахламыш тоталитар режими онун сынагдан чыхмыш силаһы—зорла горујуб сахламаг.

Бакы һадисәләриндән сонра баш верән фачиәләр дә—нәнки империјанын ајры-ајры јерләриндә, елә Азәрбајчанын өзүндә дә бир зәнчирин һәлгәләри олду-ғуну тәсдигләди.

Белә күман едирәм ки, Гарабагда төрәдилән сој-гырымы фачиәләри дә бу зәнчирин һалгаларындандыр. Күман ки, дүшмән бу нијјәтинә нөгтә гојмајыб.

Мәһз бу ағырлыг фаизини нәзәрдә тутараг, јазыларымызы чапа вермәји зәрури һесаб етдим.

Вә мән дә үрәјимдән ағыр даш олуб асылан—90-чы илин ганлы базар күнү һадисәсини тарихин сәрәнчамына вермәк фикриндә дејиләм. Күман едирәм ки, архив имканлары керчәкләшдикчә мән өз тәдгигатларымы давам етдирәчәјәм. Әзиз охучуларымдан ричам будур ки, онлар бу фачиә илә бағлы тәзә сәнәдләр, фактлар, дејимләр тапмыш олсалар, ону мұәллифә көндәрсинләр. Бунун үчүн бәри башдан миннәтдарлығымы билдири-рәм.

Нөвбәти көрүшәдәк, әзиз охучулар!

Васиф СӘМӘДОВ,

Азәрбајчан Республикасынын әмәкдар журналисти.

1993.

1990-чы ил январын 19-дан 20-нә кечән кечә Бакыда ахы нә олмушдур?

Азәрбајчан Республикасынын Али Советиндән билдирдиләр ки, 1990-чы ил январын 20-дә Бакыда фачиәли һадисәләрин сәбәбләрини вэ тәфсилатыны тәһгиг едән парламент комиссијасы ишини баша чатдырмышдыр. Комиссијанын сәдри М. Аббасов леди: «Бу фачиәнин нечә вә нијә баш вердији, ордунун кимләрин сијаси ирадәсини јеринә јетирдији барәдә фактлары, сәнәдләри, шаһаһи вә јазылы сүбутлары «Известија»ја тәгдим етмәјә һазырыг».

Бунлары дәрч етмәји гәрара аларкән биз баша дүшүрдүк ки, әсасландығымыз материаллар нә дәрәчәдә инандырычы олса да, тәкчә бир тәрәфин—зәрәр чәкмиш тәрәфин мөвгејини әкс етдирир. Беләликлә, онларын объективлијинә кимсә һөкмән шүбһә илә јанашацагдыр. Ән әввәл о кәсләр ки, Бакы әмәлијјатыны һазырламышдылар, гошунларын јеридилмәси һаггында әмр вермишди вә билаваситә ичра етмишдиләр.

Доғрудур, онлардан бир чохуна фачиәли Бакы һадисәләриндә иштирак етмәси (вә ја иштирак етмәмәси) барәдә шәхсән данышмаға, бу һадисәләри өз билдикләри кими гијмәтләндирмәјә имкан верилмишдир. Лакин Азәрбајчан парламентинин комиссијасы тәрәфиндән кечмиш ССРИ-нин дәвләт, тәсәррүфат вә һүгүг мұһафизә органларына, һабелә ичтимаи вә һәрби идарәләринә көндәрилмиш 2.517 сорғунун јалныз үчдә биринә чаваб алынмышдыр (чох вахт да формал сурәтдә). ССРИ Али Советинин Рәјасәт һеј'әтинә вә Сов.ИКП МК-ја көндәрилмиш сорғулара, үмумијјәтлә, һеч бир чаваб верилмәмишдир. Рәсми тәһгигат ахыра чатдырылмамышдыр. Иттифаг парламенти сијаси гијмәт вермәкдән чәкинмиш вә хүсуси бир гәрарла ССРИ Прокурорлуғуна, ССРИ Дәвләт Тәһлүкәсизлији Комитәсинә, ССРИ Дахили Ишләр Назирлијинә «1990-чы илин январында баш вермиш бүтүн чинајәт фактларынын вә һүгүг аидә һәрәкәтләрин гыса мұддәтдә тәһгиги Рәсмијә етмәји», ССРИ баш прокуровуна вә ССРИ Дәвләт Тәһлүкәсиз-

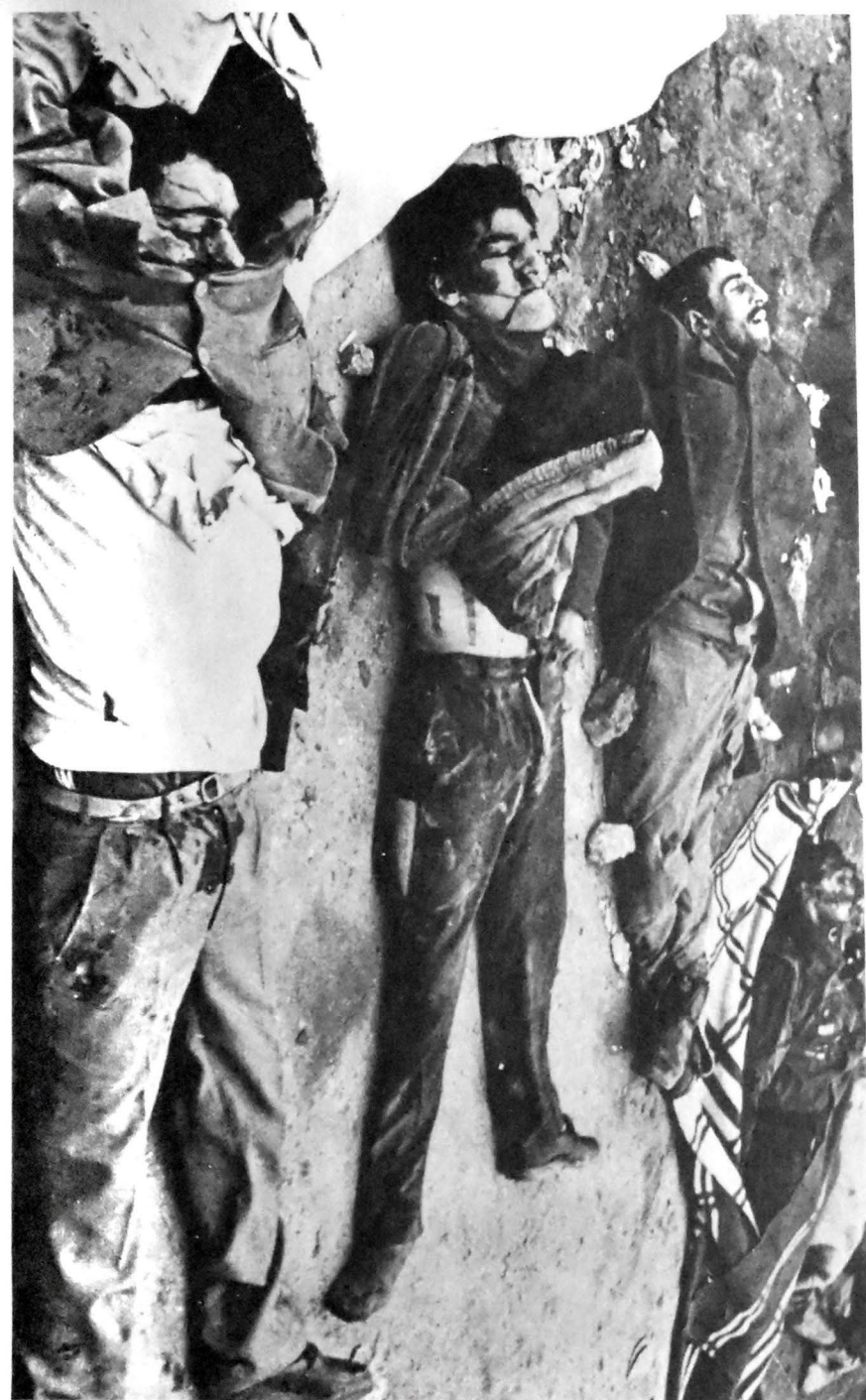
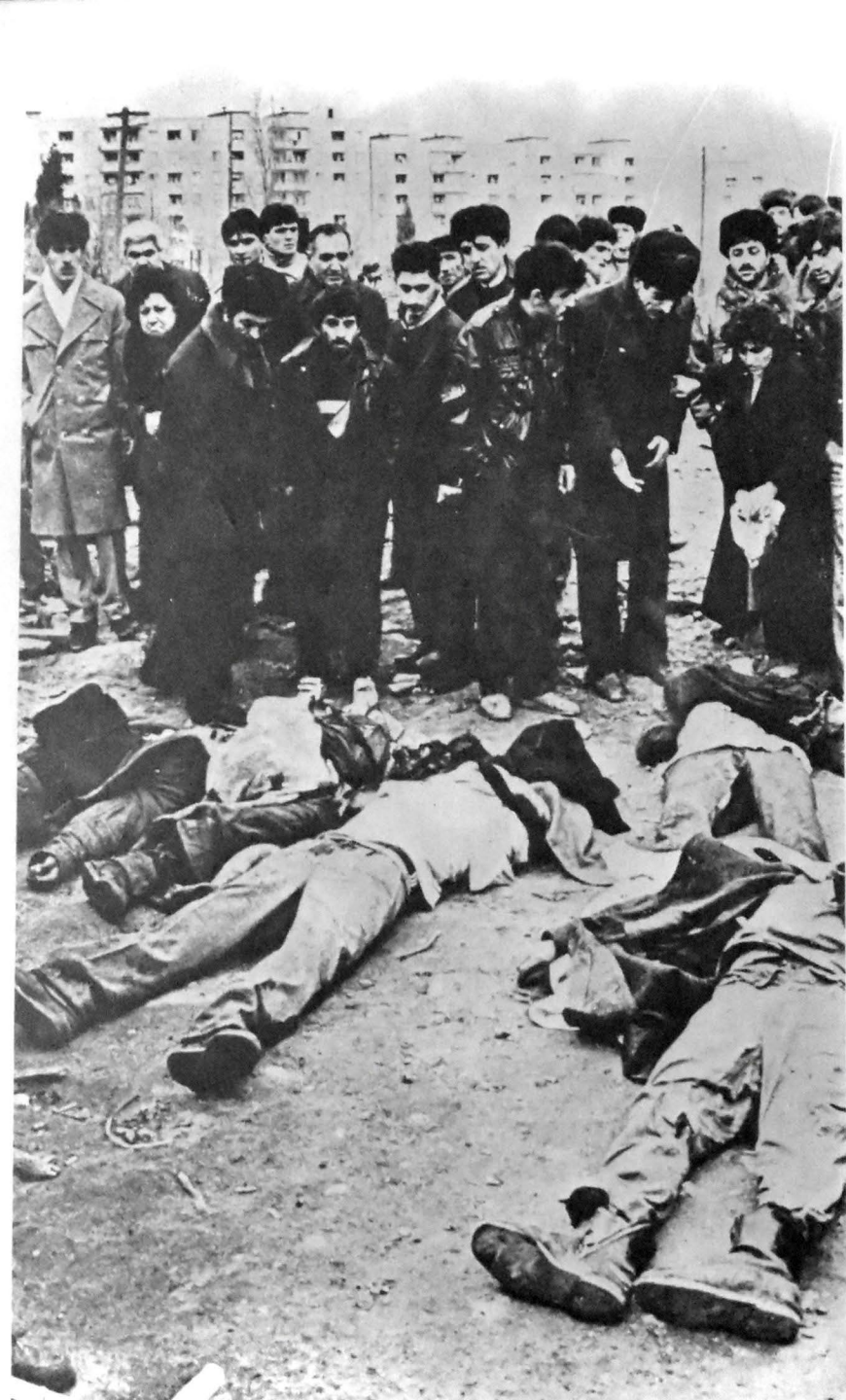
лији Комитәсинә исә «мүвафиг мә'луматы ССРИ Али Советинә ики ај мүддәтиндә тәгдим етмәји» тапшырмышдыр. Бу гәрәра ачыг-ашкар мәнәл гојулмамыш, онун һеч бир бәнди јеринә јетирилмәмишдир. Бунунла јанашы, биз Азәрбајчан тәрәфинин рәјини дәрч едәрәк, һәр һансы тәкзиб, бу вә ја дикәр фактлар барәсиндә дикәр фикирләр үчүн дә имкан сахлајырыг.

Бақы әмәлијатынын илһамчылары вә тәшкилатчылары, Тбилисидән сонра, арадан бир ил өтмүш Вилнүсдән сонра олдуғу кими, јенә дә өзләринин радиасијатәк јајылан тәблиғатыны дәрһал вар күчү илә ишә салмышлар. Бақыда фөвгәл'адә вәзијјәтин сәбәбләри барәсиндә вә танкларын орада нә етдији барәдә индијәдәк һатта либерал вә савадлы Москва журналистләри арасында ја анлашылмаз, ја да тамамилә тәһриф едилмиш тәсәвүр вар. «Правда», СИТА, «Краснаја звезда», «Заман» програмы (һејиф ки, о вахткы «Известија» да тәмкинлә олса белә, һәр һалда рәсми јозума ујмушду) бејинләрә белә бир фикир јеритмишдир ки, орду ермәниләри, русдилли әһалини вә һәрбчиләрин аиләләрини Азәрбајчан екстремистләринин төрәтдикләри амансыз гырғындан хилас едирди.

Јох, Орду Бақыда тоталитар режими, Сов.ИКП-нин һакимијјәтини вә совет империјасыны хилас едирди. Охучуја бунун үчүн сүбут-дәлилләр тәгдим олуначаг.

Биз о гара јанвар һадисәләри барәсиндә сөһбәтә башлајараг разылыға кәлдик ки, белә бир принципи көзләјәк: минимум публисистика, максимум фактлар, сәнәдләр, сүбутлар.

НЕЧЭ АЛДАДЫР ВЭ ФИТВА ВЕРИРДИЛЭР

«Хэбэр верилдији кими, Азербайжан ССР-ин конституцијалы органларыны һакимијјәтдән зоракылыг јолу илә узаглашдырмаға чан атан халг чәбһәсинин екстремист гүввәләринин, антисовет группашмаларын һүгуга зидд, чинајәткар эмәлләри нәтичәсиндә Бакыда вәзијјәт кәскин шәкилдә кәркинләшмишдир...»

СИТА, 20 јанвар 1990-чы ил.

«Азербайжанда милли азадлыг просесләринин вә демократик дәјишикликләрин објектив вә дөнмәз характерини республика рәһбәрлијинин баша дүшмәк игтидарында олмамасы, һабелә күтләви халг һәрәкатындан кәнарда галмасы Бакыда 1990-чы ил јанвар фәчнәсинин дахили сәбәбләридир».

Азербайжан Республикасы Али Совети комиссијасынын рәјиндән.

Рәсми мә'лумат кими СИТА-нын јайдығы хәбәрә көрә, гошунлар Бакыја ики нәчиб мәгсәдлә јеридилмишдир. Биринчиси: ермәниләри, русдилли әһалини вә һәрби гуллуғчуларын аилләрини таланлардан горумаг мәгсәдилә. Икинчиси: милләтчи екстремистләр тәрәфиндән һакимијјәтин зоракылыгла гәсб едилмәсинин гаршысыны алмаг мәгсәдилә.

Һәмин мәгсәдләрин һәгигилији фактларла вә јанварын орталарына јахын Бакыда јаранмыш сијаси вәзијјәтин тәһлили илә тәкзиб едилир.

1990-чы илин башланғычына јахын Азербайжан пайтахтында шәраитин кәскинләшмәсинин башлыча сәбәби Дағлыг Гарабағда гаршыдурманын күчләнмәси олмушдур.

СӘНӘД. Азербайжан президенти Ајаз Мүтәллибовун мә'луматындан:

«Бакыда јанвар ајы һакимијјәт бөһраны илә әләмәтдар олмушдур. Азербайжан КП МК Дағлыг Гарабағда сепаратчылара мугавимәт көстәрмәк игтидарында дејилди. Дикәр тәрәфдән, Мәркәз гәтијјәтсизлик көстәрирди. ССРИ-нин али һакимијјәт органлары мүттәфиг республиканын суверенлијинин тәминатчысы кими

чыкыш етмир, Азербайжан халгынын суверен һугуларынын тәмин олунамасы сәһәсиндә өз конституция өһдәликләрини јеринә јетирмәкдә дәјанәт, гәтијјәт вә ардычыллыг нүмајиш етдирмирди. Буна көрә дә даһа нә йттифаг рәһбәрлијинә, нә дә республика рәһбәрлијинә һеч бир етинад јох иди. Үстәлик, Ермәнистанын әрази идиалары вә Дағлыг Гарабаг сепаратчылыг һәрәкаты Азербайжан Халг Чәһәсинин мөвгеләрини хејли мөһкәмләндирмишди. АХЧ бу мәсәләдә рәсми һакимијјәт органларына нисбәтән даһа принципал мөвге тутмушду. Ермәнистандан вә ДГМВ-дән говулмуш гачгын азербайжанлыларын Бақыја чәмләшмәси вәзијјәти чидди шәкилдә кәскинләшдирди. Бу гачгынлар күчлү социал детонатор кими идиләр».

Јанварын биринчи јарысында ичәзәсиз митинглар, нүмајишлар, мүлки итаәтсизлик һәрәкәтләри далғасы Азербайжаны бүрүмүшдү. Бу далға Иранла сәрһәддә техника гургулары сындырыб дағымыш, Чәлилабад вә Ләнкәран рајонларында партија вә совет рәһбәрләрини һакимијјәтдән салмышды. һадисәләр үзәриндә нәзәртин тамамилә итирилмәси, республика сијаси рәһбәрлијинин лап чашыб галмасы, әлбәттә, танкларын шәһәрә кирмәси үчүн дарвазалары ачмышды, лакин Бақыја силаһлы мүдахиләјә бөјүк фачиә илә һагг газандырмаг вә онун сон дәрәчә лабүд олдуғу барәдә тәсәввүр јаратмаг үчүн халгы әмәлли-башлы горхудуб ваһимәјә салмаг, һәр бир адамы дәһшәтә кәтирмәк лазым иди... Дахили гошун бөлмәләринин вә тәчили олараг «хилас етмәјә» чағырылмыш еһтијатчыларын шәһәрә кәтирилмәси ваһимә вә инамсызлыг јаратмышдыр. «Хилас етмәјә». Кими? Мәсәлән, руслары. СИТА-нын јайдығы хәбәрләрә көрә, онлары тикә-тикә доғрајыр, дөјүб әзишдир вә республикадан говуб дидәркин салырлар.

ШӘХСИ ШАҺИДЛИК. **Лүдмила Муравтсева, һәким:**

«Бурада чидди-чәһдлә шајиәләр јайлыр ки, руслар топ-түфәнк атырлар, республиканын һүдудларындан кәнарда исә әләмә чар чәкирләр ки, азербайжанлылар руслара гәним кәсилибләр, онлара гара-горху кәлирләр, руслар да бурадан көчүб кетмәјә мәчбурдулар. Белә бир хәбәри хәчаләтлә, һиддәтлә вә нифрәтлә гәбул едирәм ки, «Кәнчәдә вәзијјәт кәркин олараг галыр, рус-

дилли әһалини һәдәләјирләр, онларын әсас һиссәси јашајыш јерләрини тәрк етмәјә мәчбурдур». Јаландыр! Бәли, бәзиләри чыхыб кедирләр, амма она көрә јох ки, кимсә һәдә-горху кәлмишдир, јох, сәбәбләр мүхтәлифдир: бәзиләри мәктәбли ушаглары тәһсили давам етдирмәк үчүн апармышлар (ахы биздә мәктәбләрдә дәрсләр һәлә башламајыб), дикәрләрини һәрби органларын өзләри гызышдырмашлар, бир башгалары исә арасында јашадыглары халгын хасијјәтинә садәчә олараг һәлә бәләд дејилдирләр».

Бақыда «рус карты», бах, беләчә ортаја атылмышдыр, Прибалтикада вә Молдавијада да—руслары Мәркәзин империа сијасәтинин Кировларына чевирмәјә, онлардан республикаларын реал суверенлијә вә дөвләт мүстәгиллијинә доғру јолунун үстүндән чанлы сәдд чәкмәјә чәһд көстәрдикләри һәр јердә «рус карты»ны, бах, беләчә ортаја атмышлар. О вахтлар Сов.ИКП МК-нын идеолокија шәһәсиндә кечирилән мүшавирәләрдә бејинләрә јеридирдиләр ки: «Руслары тәһгир едир, көзүм-чыхдыја салыр, тәһгилләрә мәрүз гојурлар». Күтләви информасија васитәләринин рәһбәрләрини һәмнин шәһәјә чағырыб онлара тәлимат верирдиләр. Бундан сонра ефири вә гәзет сәһифәләрини јаланлар-јүдурмалар башына көтүрүрдү. Бу чүр тәблиғат кампанијасынын нәтичәсидир ки, минләрлә рус гачгын халглары салышдырыб-далашдырмағын гурбанына чеврилмишдир, минләрлә аилә өзүнә ев-ешик, даими газанч вә чан раһатлығы тапмаг нијјәтилә Русијада сәркәрдән тәки долашыр.

Бақыја нә гәдәр чох орду бирләшмәләри кәтирилирдисә, һәрбчиләрә, онларын арвад-ушагларына гәсдләр барәсиндә шајиәләр дә бир о гәдәр чидди-чәһдлә јайлырды. Белә исә нә үчүн Дахили Ишләр Назирлијинин мәлуматларында бир дәнә дә олсун бу чүр һадисә гејдә алынмамышдыр? Нә үчүн бир дәнә дә олсун чинајәт иши галдырылмамышдыр? Забит аиләләрини кимләр вә нијә көчүрүрдүләр?

СӘНӘД. «Биз, 03511 нөмрәли һәрби һиссәнин вә 68999 нөмрәли һәрби һиссәнин (Азербайжан ССР-ин Масаллы рајонундакы Гызылағач гәсәбәси) гәти шәкилдә билдиририк: республиканын бәзи рајонларында фөвгәләдә вәзијјәт елан олунамасы илә әлағәдар бизим аиләләримизә, арвад вә ушагларымыза јүксәк командалыг тәрәфиндән тәклиф едилмишдир ки, Азербайжан

ССР-дән көнүллү гайдада көчүб кетсинләр. Бизим аилә-ләрин гачгын олдулары барәдә радио илә вә мэтбуат-да верилән бәжанатлар чәфәнкијатдыр вә онларын һеч бир әсасы жохдур. Бу вахтадәк јерли сакинләр тәрәфин-дән бизим үнванымыза һәдә-горху вә шифаһи тәһгирләр олмајыб».

ШӘХСИ ШАҺИДЛИК:

«Биз, Совет күчәсиндәки 57/24 нөмрәли евин сакин-ләри гоншумуз—һәрби гуллуғчу Михајловун аиләсинив «көчүрүлмәси»нин шаһиди олмушуг. Јанварын 20-дә Михајлов зиреһли транспортјорда силаһлы әскәрләрин мүшајиәти илә өз аиләсинин далынча кәлди. Михајлов-лар гоншулара бир сөз демәдән ачары онлара вериб «көчдүләр». Елә һәмин күн, арадан бир аз кечмиш дөрд чаван кәлди вә силаһ ахтардығларыны бәһанә едәрәк Михајловларын гапысыны сындырдылар, һејрәтдән ча-шыб галмыш гоншулары шаһид кими чағырдылар (јә'-ни, бахын, биз оғру-зад дејилик, һа). Онлар евдә бир аз гурдаланыб гапыны бағладылар, бир даһа нүмајиш ет-дирдиләр ки, һеч нә көтүрмәмишләр. Бундан сонра чы-хыб кетдиләр. Ертәси күн мәнзилин саһиби—Михајлов јенә силаһлы әскәрин мүшајиәти илә кәлди. Елә һәмин гоншулар бајыра чыхдылар. Сорушдулар: «Һарадасы-ныз, аиләниз һарададыр?». Михајлов чаваб верди ки, онларын һамысы Салјан казармаларындадыр. Гоншулар тәәччүблә хәбәр алдылар: «Мәкәр бир кимсә сизи һәдә-ләјирди? Мәкәр сизин хәтринизә дәјән олмушду?». Ми-хајлов пәрт һалда чаваб вериб деди ки, белә шејләр олмајыб. О, гоншулара сәмими нүнасибәт үчүн тәшәк-күр етди вә хәчаләтли һалда чәкинә-чәкинә... «талан-лар»ы бәһанә кәтирди. Доғрудур, утандығындан буну талан адландырмады, деди: «Ахы нә едим, јаныма адамлар кәлирдиләр!». Бизә һәр шеј ајдын олду. Бәс сизә нечә?

Совет күчәсиндәки 57/24 нөмрәли евин сакинләри: Мирзәјевләр, Жердевләр, Әскәровлар, Бейбудовлар, Мәммәдовлар, Рзајева».

Бу шаһид сөзләрини дәрч едәркән баша дүшүрүк ки, бунун әксинә дејәнләр дә тапылачагдыр, о барәдә ки, көзү гызмыш күтлә арасында һәрбчиләрә диван тутул-масына даир чағырышлар да ешидилирди, кимсә тәләб едирди: «Азәрбајчан азәрбајчанлылар үчүндүр!» вә и. а.

Нә едәсән, кечмиш ССР Иттифағынын һудудларын-да нәинки күчә чарчылары мејдан сулајырлар, бә'зән дөвләт хадимләринин дә нитгләри ешидилир—тәкчә Азәрбајчанда жох, һәр јердә. Бунунла белә, сајсыз-һе-сабсыз фактлар, шаһид материаллары, сәнәдләр сүбут едир: Бақыда руслар әлејһинә вә орду әлејһинә күтләви сурәтдә тәшкил олунмуш чыхышлар мүшаһидә едилмә-мишдир.

Ермәни таланлары—бах, бу, һәгигәтән олмушдур вә бу барәдә һиддәтләнмәдән нә данышмағ, нә дә јазмағ мүмкүндүр. Белә һаллар үчүн надир бир һадисә баш вермишдир—өлдүрүләнләрин сајы јаралананларын са-јындан чох олмушдур, демәли, өләнәчән дөјүрләрмиш. Ејбәчәр һала салынмыш, чох вахт да јандырылыб күлә дөндәрилмиш мејитләр... 56 адам өлдүрүлмүш, 112 нә-фәр ағыр јараланмышдыр.

Бақыда ермәни таланларынын тарихи кизли меха-низмнин сирри ахырадәк һеч чүр ачылмамыш сијаси ихтилафы индијәдәк өзүндә сахлајыр. Бә'зи фактларын тутушдурулмасы вә тәһлили белә бир фикир доғурур ки, таланчылар хүсуси тапшырығ үзрә һәрәкәт етмиш-ләр. Кимин тапшырығы илә? Биз артыг бурада фәрзиј-јәләр вә еһтималлар саһәсинә гәдәм гојуруғ. Мәсәлән, белә күман етмәјә әсас вар ки, тәкчә рус «карты» дејил, ермәни «карты» да ојнанылмышдыр. Гарабағ мұнағи-шәси сүн'и шәкилдә шиширдилирди ки, бир васитәчи вә ја барышдырычы һаким кими Мәркәзә тәләбат азал-масын. Беләликлә, ола билсин, азәрбајчанлыларда Иттифагдан чыхмағ үчүн баш галдырмыш һәвәс өлдү-рүлүрдү.

Әкәр күман етсәк ки, Гарабағ очағында аловун сән-мәмәси Мәркәзә һәгигәтән сәрфәли иди, онда Стараја илошадын (Сов.ИКП МК-нын бинасы орада јерләшир-ди, һәмин МК нәзәрдә тутулур) Азәрбајчандакы ики јүксәк вәзифәли нүмајәндәси арасында ролларын бө-лүшдүрүлмәси дә олдуғча мәнтиги көрүнүр. Азәрбајчан КП МК-нын икинчи катиби Виктор Полјаничко өз мү-шаһидәләриндән мәһдуд партија даирәсиндә данышар-кән демишдир: «Бизә ајдын олмаға башлады ки, Волски (о вахтлар ДГМВ Хүсуси Идарә Комитәсинин сәдри иди) јалныз ермәни тәрәфи үчүн ишләјир». Бәс онун өзү һансы тәрәф үчүн ишләјирди? Буну онун, мәсәлән, бу сөзләриндән баша дүшмәк чәтин дејилдир: «Биз иде-

оложи вә сijasи чәһәтдән тә'мин едилмиш дүшмәнлә гаршылашмышыг. Ону һәлә өjрәнмәмишик, жөрмәмишик вә тәһлил етмәмишик». Сәһбәт «Крунк» адлы Гарабаг һәрәкатынын лидерләриндән кедир. Бу сөzlәр күтлә гаршысында сөjlәнмишиди. Деjән дә күнүнү чај-ханаларда кечирән веjилин бириси jох, МК-нын икинчи катиби—чохданкы партија ән'әнәсинә уjғун олараг Мәркәзин республикадакы чанишинидир.

Азәрбајчан Халг Чәбһәси идарә һеј'әтинин үзвү Е'тибар Мәммәдов әминдир ки, таланларын ссенариси габагчадан јазылмышдыр. О демишиди: «Јанварын 6-да чинајәткарлар дүнјасы нүмајәндәләринин көмәји илә АХЧ лидерләри чисмән арадан көтүрүлмәли иди. Бу иш үчүн кимә вә нә гәдәр вәд едилдији бизә мә'лумдур. Биз тәһлүкәни совушдурдугдан сонра конфрансымызы позмаға, АХЧ-ни бир нечә группашмаја парчаламаға чәһд көстәрилмишиди. Лакин бу да баш тутмадыгда һакимијјәт органлары фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан етмәк үчүн һазырлашмаға башладылар. Бакыда ермәни таланларына да фөвгәл'адә вәзијјәтә һагг газандырмаг үчүн башланмышдыр».

Е'тибар Мәммәдов гәтләр олачағы барәдә өз һәм-фамилини—Азәрбајчанын дахили ишләр назирини хәбәрдар етмишиди. ССРИ дахили ишләр назиринин мүавини Лисаускасы да хәбәрдар етмишиди. Сонракы һади-сәләрин көстәрдији кими, онларын һеч бири фитнәкарлығын гаршысыны алмаг үчүн һеч бир тәдбир көрмәмишиди. Бәлкә онлар да бу фитнәкарлығын иштиракчылары идиләр? Бу суалы елә республика КП МК-нын кечмиш биринчи катиби Вәзирова да вермәк олар. «Азәрбајчан» журналынын баш редактору Јусиф Сәмәдоғлу дејир: «Мән таланлардан хәбәр тутан кими Јазычылар Иттифагына кетдим вә һөкумәт телефону илә дахили ишләр назиринә вә ДТК-нын сәдринә зәнк вурмаға башладым. Телефонлар чаваб вермирди. Нәһижәт, Вәзировун гәбул отағына зәнк вурдум. Көмәкчини алдадыб дедим ки, Парисә кедирәм вә мән «онун өзү» илә мәсләһәтләшмәлијәм. Мәни Вәзировла чалашдырдылар. Она дедим ки, шәһәрдә аләм бир-биринә гарышыб, ермәниләри сојуб-талајыр вә өлдүрүрләр. Чаваб вериб деди: «Һеч нә олмаз, тәләсмәјин...».

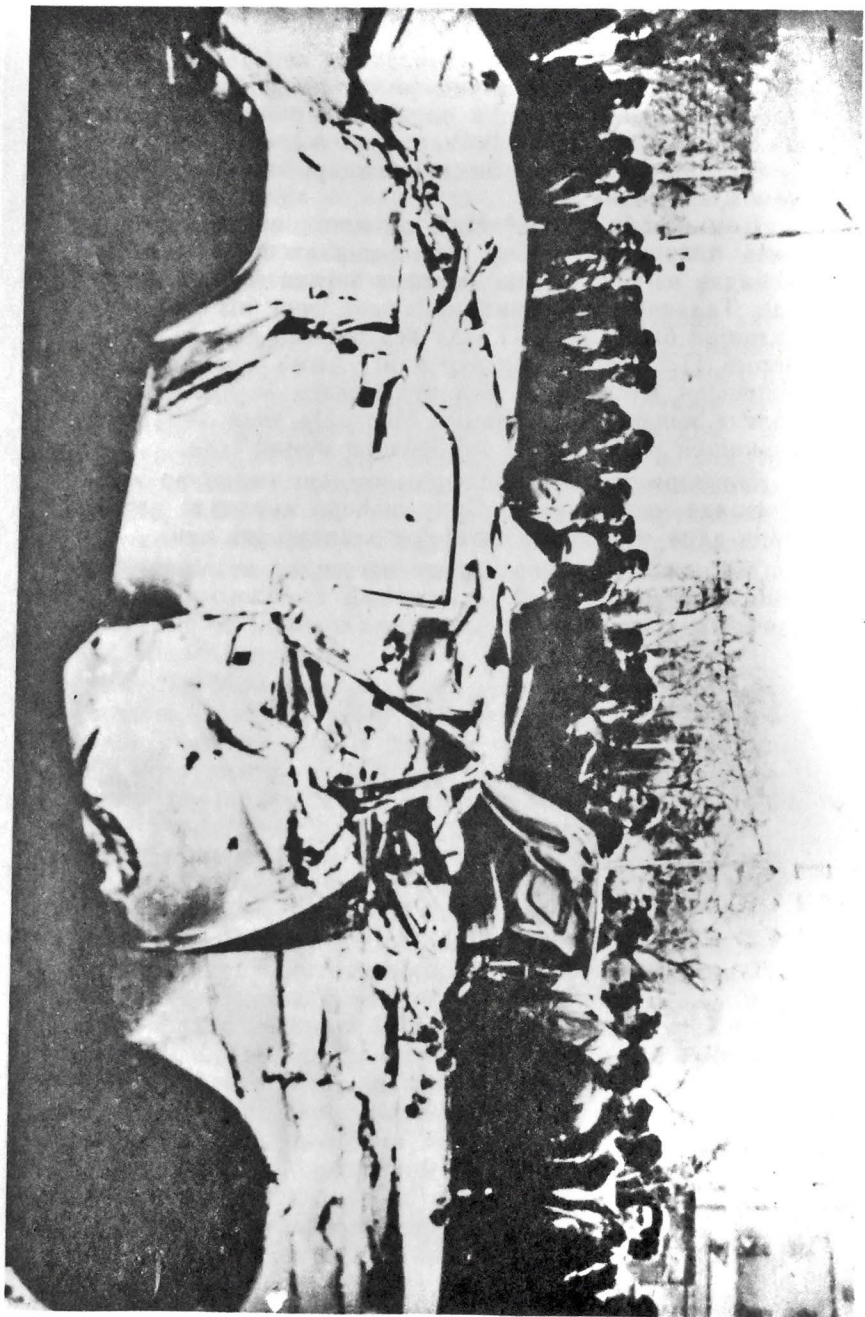
Бәс дахили гошунлар таланларын гаршысыны ала вә онлары дајандыра биләрдиләрми? Алмаға борчлу

идиләр! Лакин Бакынын коменданты кенерал-лейтенант В. Дубинјак сонрадан инандырмаға чалышырды ки, jох, ала билмәздиләр, чүнки онлара әмр верилмәмишиди. Дахили гошунларын команданы кенерал-полковник Ј. Шаталинин өзү исә билдирмишиди: «Биздән һеч кәс көмәк истәмәди».

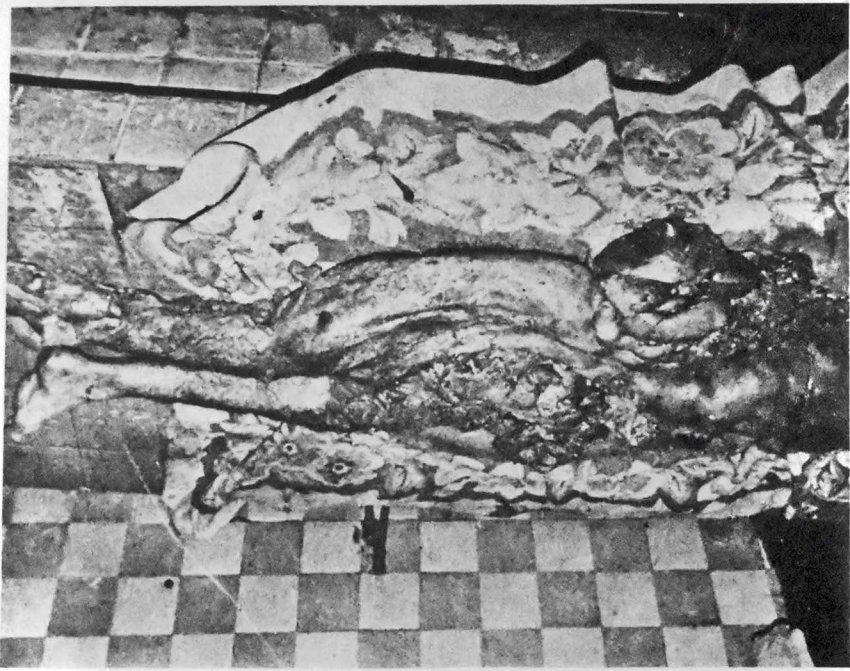
Ким истәмәли иди? Нијә дә истәмәли идиләр? Дахили гошунлар һеч бир хаһиш-миннәт вә ја мүрачиәт олмадан өз тәјинатына мүвафиг һәрәкәт етмәјә борчлу иди. Таланчылары сакитләшдирмәк үчүн чох jох, бирчә баталјон бәс едәрди. О вахт исә Бакыда дахили гошунларын 11,5 мин әскәри вар иди! Амма ермәниләрә бу дәһшәтли мүсибәтдән чан гуртармаға јалныз Красноводска кедән бәрә, јалныз Москваја учан тәјјарәләр, сәрнишин вә нәглијјат тәјјарәләри көмәк етди.

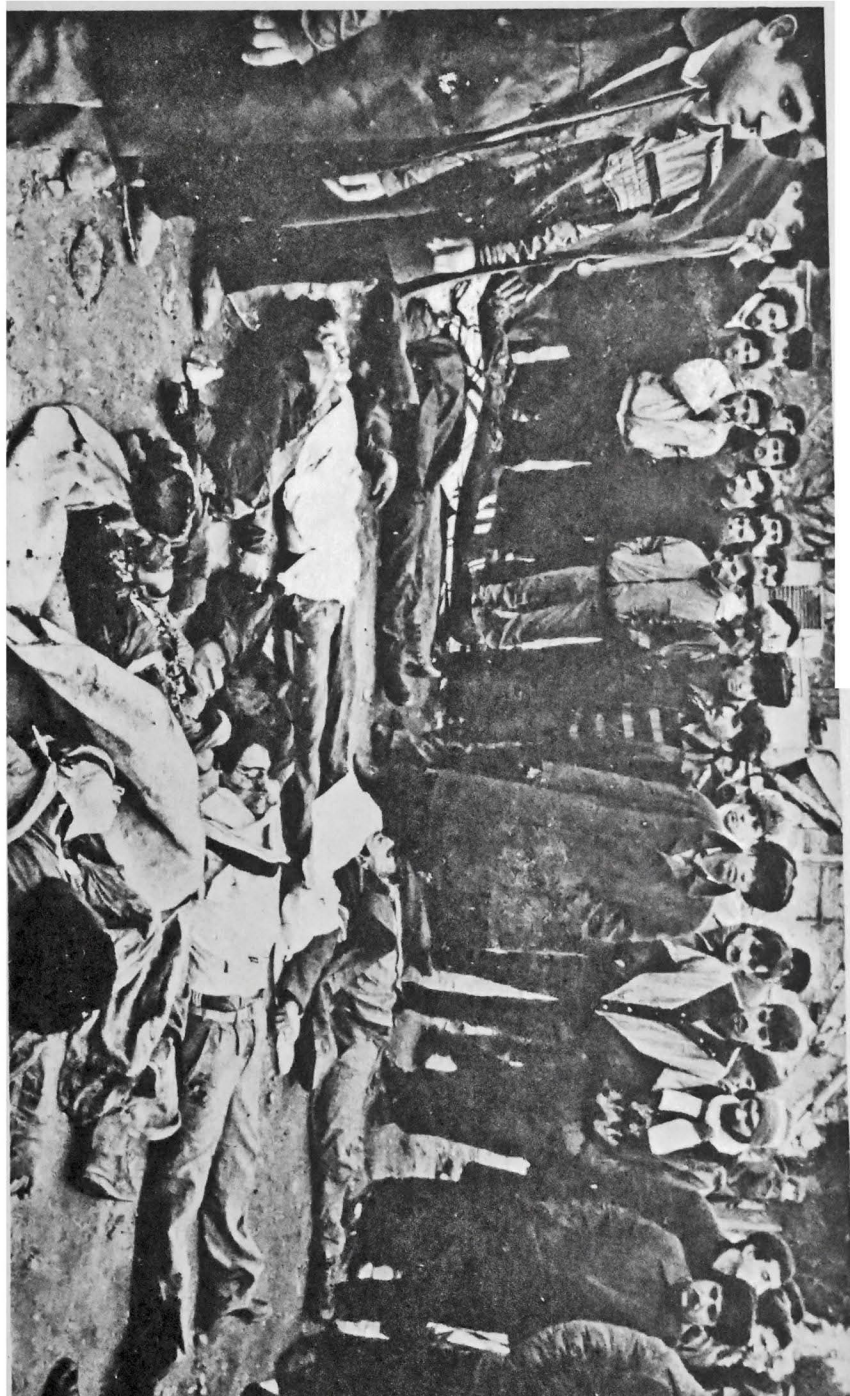
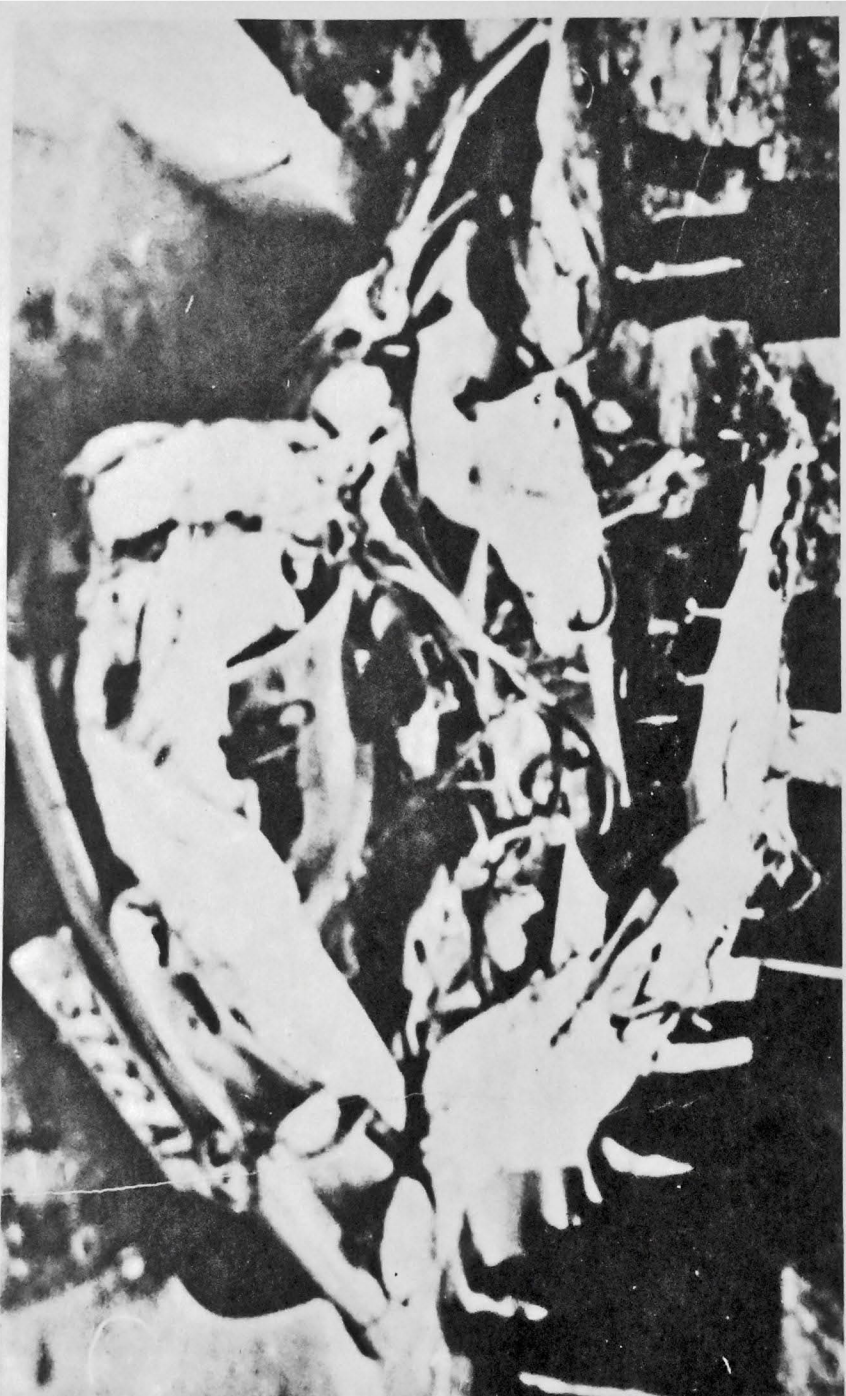
Өлүләри торпаға басдырдылар, сағ галанлар кедиб Русијада кизләндиләр. Орду шәһәрә кирдикдә исә бурада даһа мүдафијә еһтијачы оланлар jох иди.

Демәли, гошунлар башга мәгсәдлә кәлмишидиләр? Мәһз һансы мәгсәдлә?

2. Сифариш 8589.

УВАЖАЕМЫЕ СОТРАДАНИЕ, БАКИНЦЫ !

В городе Баку в целях нормализации обстановки Указом Президиума Верховного Совета СССР с 20 января 1990 года введено ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ.

БАКИНЦЫ ! Это решение продиктовано исключительно сложной ситуацией, дальнейшее обострение которой грозит всем нам катастрофой.

БАКИНЦЫ ! Применением этой меры направлено на защиту суверенитета республики, конституционных прав граждан.

ГРАЖДАНЕ ! В ПЕРИОД ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ ЗАПРЕЩАЮТСЯ :

- проведение забастовок, митингов, демонстраций, других массовых мероприятий;
- ношение и хранение огнестрельного и холодного оружия, взрывоопасных предметов, защитных и опасных для жизни химических и ядовитых веществ;
- нахождение вне своих жилищ и личного транспорта без специальных пропусков с 23.00 до 6.00

ВОЕННОМУ КОМЕНДАНТУ ПРЕДОСТАВЛЯЕТСЯ ПРАВО :

- прекращать деятельность любых организаций, самостоятельных объединений, вплоть до их закрытия и роспуска;
- досматривать транспортные средства, контролировать паспортный режим на въезде в город;
- объявлять чрезвычайное положение на срок до 30 суток лиц, нарушающих общественный порядок, а также препятствующих его восстановлению;
- приостановление или невыполнение приказов, распоряжений, словесных указаний, оскорбление или осуществление действий, унижающих честь и достоинство граждан;
- совершение преступлений влечет за собой полную ответственность.

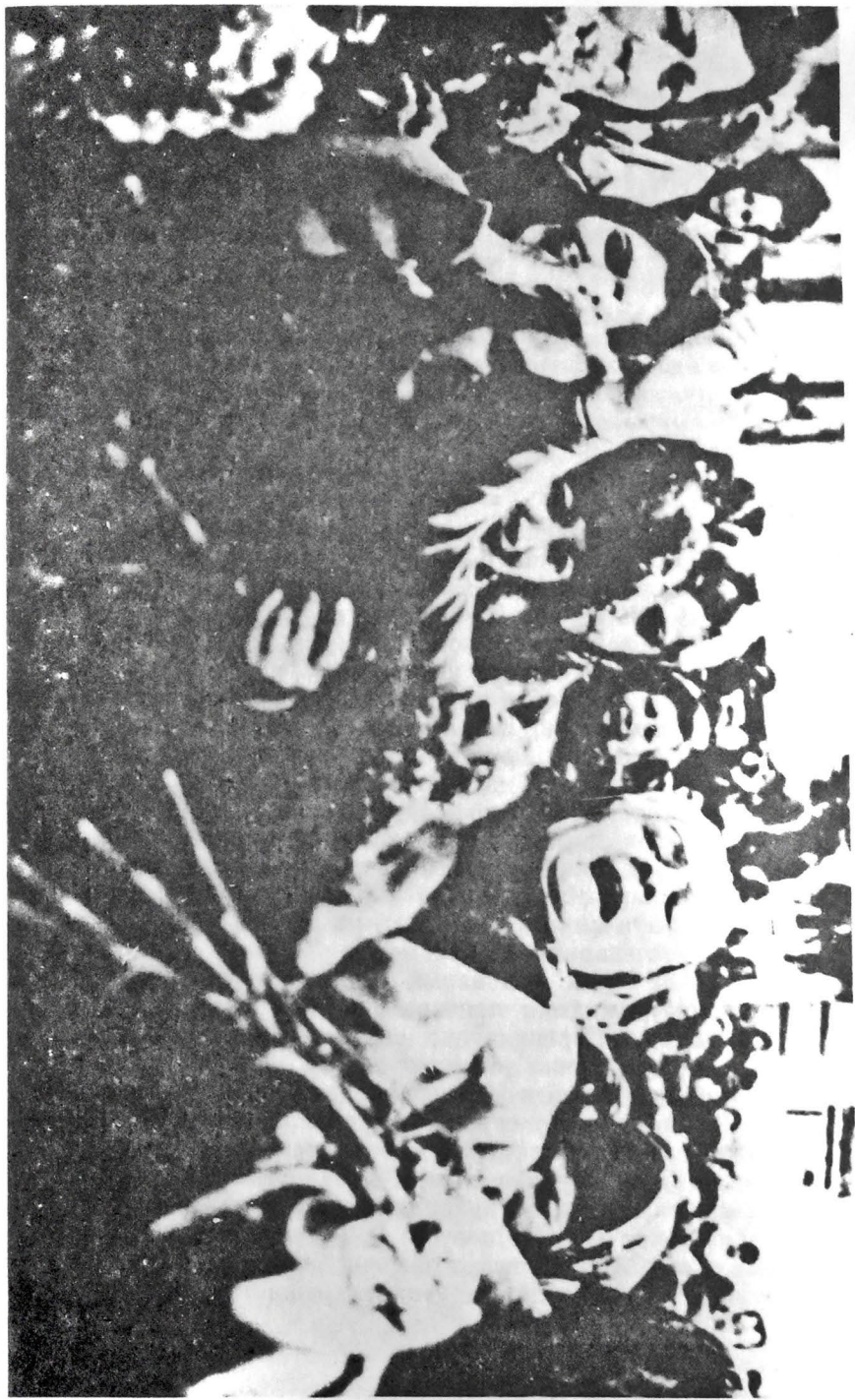
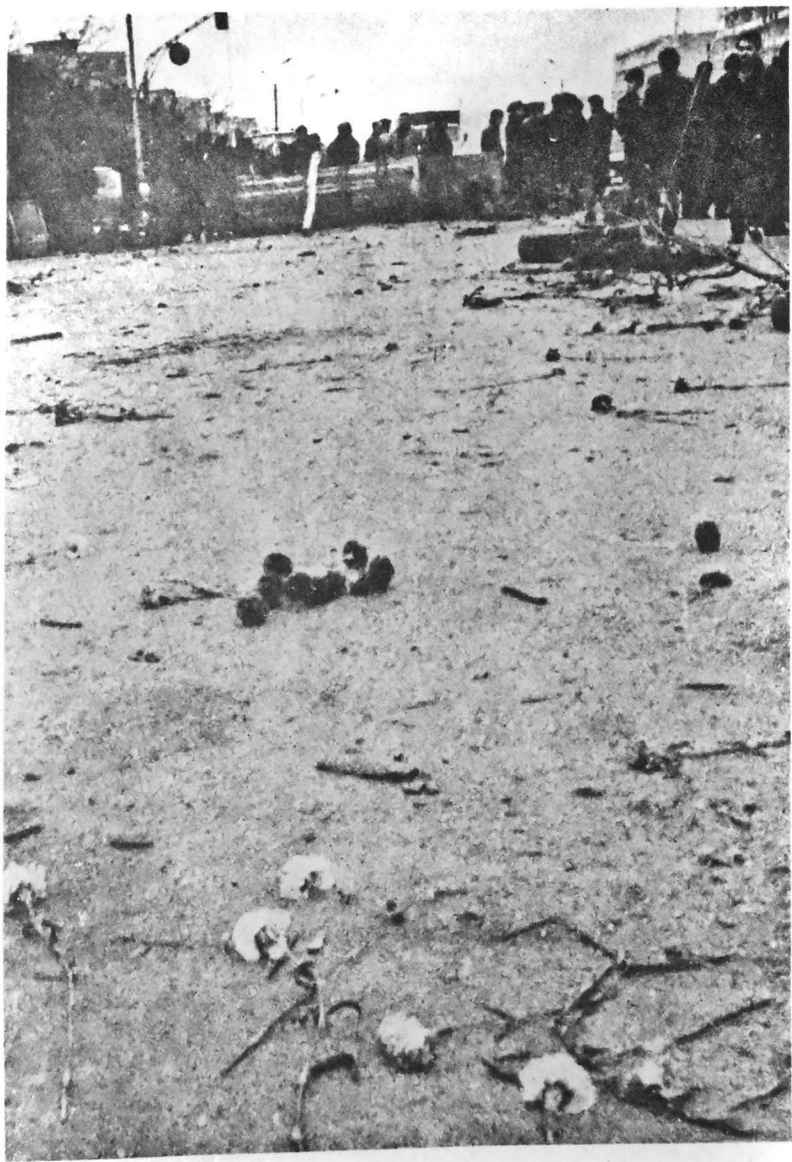
Режим чрезвычайного положения предполагает хранение оружия подразделениям армии, флота, ВВД в случае нападения на них.

УВАЖАЕМЫЕ БАКИНЦЫ !

Соблюдение точное выполнение указанных требований, терпение, выдержка и благодарность - гарантия быстрой нормализации обстановки, непрепятственное функционирование предприятий, учреждений, организаций, магазинов, предприятий торговли, условия обеспечения населения продовольствием, топливом, коммунальными услугами.

ВОЕННЫЙ КОМЕНДАНТ ГОРОДА БАКУ.

**УВАЖАЕМЫИ ТОВАРИЩИ
ПРОЧИТИ И ПЕРЕДАЙ ДРУГОМУ !**

ХАЛГЫ «МУДАФИӘ ЕТМӘЈӘ» НЕЧӘ ҺАЗЫРЛАШЫРДЫЛАР

«Бакыда фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан едилмәјәчәк»

Ј. Примаковун Азәрбајҗан сәкинләри
гаршысында чыхышыннан.

«Һадисәләрин сонрақы кедиши көстәрди ки, Бакыда фөвгәл'адә вәзијјәтин е'лан олунмасы вә гадаған саатынын гојулмасы вахты халгдан кизләдилер вә бу тәдбирин бакылылары гәфләтән јахаламасы үчүн һәр шеј едилерди».

Азәрбајҗан Республикасы Али Совети
комиссиясынын рә'јиндән.

Силаһлы ишғалдан әввәл сijasи «артиллерия һазырлығы» көрүлмүшдүр. Ону Бакыја кәлмиш ССРИ Али Совети Иттифаг Советинин сәдри Ј. Примаков, Сов.ИКП МК катиби А. Киренко вә Сов.ИКП МК-нын милләтләрарасы мүнәсибәтләр шә'бәси мүдиринин мұавини Р. Михајлов һәјата кечирмишдиләр. Мәркәзин нүмајәндәләри һәр јердә кимләрлә көрүшүрдүләрсә, анд-аман едирдиләр ки, Бакыда фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан олунмаја чагдыр. Буна инанан Халг Чәбһәсинин лидерләри телевизия илә чыхыш едиб халгы сакитләшдирмәји, әһалини Бакы гарнизону һиссәләринин әтрафында пикетләри дајандырмаға, шәһәрин кирәчәкләриндә гојулмуш јүк машинларыны көтүрмәјә чағырмағы гәрәра алдылар. Лакин ефирә чыхмаг үчүн нәзәрдә тутулмуш вахта гырх дәгигә галмыш теле-радио мәркәзиндә (ТРМ) партлајыш баш верди.

ЕКСПЕРТИЗА. «Јанварын 19-да саат 19-да ТРМ-ә јарыһәрби-јарыидман палтары кејмиш дөрд силаһлы адам кәлди. Гаровулчулар онларын көстәришләрини данышыгсыз јеринә јетирдиләр. Бу адамлар енержи блокунун нөвбә рәиси И. Һүсејновдан вә нөвбәтчи електрик В. Романовдан сорушуб өјрәндиләр ки, ТРМ-нин енержи тәһизаты системини нечә тамамилә сырадан чыхармаг олар, бурада еһтијат дизел-электрик кенераторлары вармы (белә кенераторлар јох иди)... Сорғусуалдан сонра И. Һүсејнову вә В. Романову дустаг еләдиләр. Саат 19.25 дәгигәдә енержи блоку партладылды. ТРМ-нин гарәвулчулары бу партлајыша һеч бир реак-

сија вермәдиләр. ССРИ Али Совети Милләтләр Советинин милли сijasәт вә милләтләрарасы мүнәсибәтләр комиссиясында һазырланмыш мә'луматда идна едилер ки, ТРМ Халг Чәбһәси тәрәфиндән сырадан чыхарылмышдыр... Бу хәбәри мәркәзи мәтбуат вә телевизия дөнә-дөнә тәқрар етмишдир. Биз, мұстағил һәрби експертләр белә бир гәнаәтә кәлмишик ки, ТРМ-нин енержи блоку совет ордусунун вә ја ССРИ Дөвләт Тәһлүкәсизлији Комитәсинин хүсуси групу тәрәфиндән партладылмышдыр.

А. ЈЕВСТИГНЕЈЕВ, еһтијатда олан I дәрәҗәли капитан, техника едиләри нәҗәдди; Г. МҮЛКОВ, еһтијатда олан II дәрәҗәли капитан, һүсуг едиләри доктору; Б. МҮРАСОВ, еһтијатда олан подполковник.

ЕҺТИМАЛ. «Баш һәрби прокурор, әдлијјә кенерал-лейтенанты А. Ф. Катусевә. Енержи сехинин партладылмасы Халг Чәбһәси адындан материалларын ефирә ичәзәсиз транслясиясына јол верилмәмәси үчүн хүсуси тәдбир кими тәшкил едилә вә һәјата кечирилә биләрди Буна ССРИ ДТК-нын 1990-чы ил 17 јанвар тарихли 127/Б нөмрәли мәктубу илә танышылға даир протокол сүбутдур. Мәктубда дејилер ки, ДТК органлары Халг Чәбһәсинин нүмајәндәләри тәрәфиндән радио вә телевизия мәркәзинин әлә кечирилмәсинин вә ондан истифадә едилмәсинин гаршысыны алмаг үчүн «хүсуси тәдбирләр һазырлајырлар». Бунунла әлагәдар олараг ДТК эмәкдашларынын партлајышын тәшкилиндә иштиракы барәдә еһтимал һәрби прокурорлуғ тәрәфиндән јохланмалыдыр. Азәрбајҗан ССР прокурорунун биринчи мұавини, 3-чү дәрәҗәли дөвләт әдлијјә мұшавири М. Бабајев».

Бакынын һәрби ишғалы гануни һакимијјәтин деврилмәси, ону екстремистләрин әлә кечирмәси тәһлүкәси илә руһландырылыр вә доғруја чыхарылырды. О вахтлар Горбачов да бу барәдә данышараг, халгы вә чох күман, өзүнү дә «чинајәткар екстремист гүввәләр» тәрәфиндән тәһлүкә илә горхудурду, куја онлар «күтләви иғтишашлар тәшкил едәрәк, гануни фәалијјәт көстәрән дөвләт органларыны һакимијјәтдән зоракылыг јолу илә көтүрмәјә» һазырлашырлар.

Бәс Бакыда кимин һакимијјәтини зорла әлә кечирмәк нијјәтиндә идиләр? Совет һакимијјәтини? Лакин нә Азәрбајҗан Али Совети, нә дә онун Рәјасәт һәјәти

ашкар олагаг бу чүр һэдә-горху көрмүр вә Мәркәздән дә жардым истәмирдиләр. Әксинә, республика Али Советинин январын 21-дән 22-нә кечән кечә кечирилмиш фөвгәл'адә сессиясы көстәрмишдир ки, һакимијјәт халгын, халг да һакимијјәтин тәрәфиндәдир. Азәрбајҗанда деврилмәк тәһлүкәси олан вардырса, бу, али партија рәһбәрләри иди. Лакин Стараја плошаддан олан адамлар һеч гојардылармы ки, МК-нын биринчи катибини халгын һиддәт-гәзәб туфаны кабинетиндән көтүрүб бајыра атсын?! Митингин иштиракчыларынын тәләбләриндән хәбәр тутан А. Киренко Халг Чәбһәсинин лидерләри илә көрүшдә демишди: «Биз рәһбәрлијин дәјишдирилмәси мәсәләсини музакирә едирик, лакин буну һеч вахт тәзјиг гаршысында етмәјәчәјик. Јолверилмәз һалдыр ки, республика рәһбәрлијини Сов.ИКП МК дејил, күруһ дәјишдирсин».

Маршал Д. Јазов «Известија» гәзетинә вердији мүсаһибәсиндә (1990-чы ил, № 30) ишғалын һәгиги мәгсәдини әскәр ачылығы илә белә изаһ етмишдир: «Әмин етмәк истәјирәм ки, ордунун һәрәкәтләри ...Халг Чәбһәсинин һакимијјәтә чан атан хадимләринин тәшкилат структуруну дағымтаға јөнәлдилмишдир».

Мүшаһидәчиләрин фикринчә, бу күн дә бөјүк нүфуза малик олан Азәрбајҗан Халг Чәбһәси о вахтлар республика парламентинә сечкиләрдә сәсләрин чохуну топлаја биләрди. Онун һакимијјәти зорла әлә кечирмәси үчүн чидди сәбәбләр јох иди—Халг Чәбһәси һакимијјәтә депутат мандаты илә вә ја нүфуздан дүшмүш сја-сәтчиләр мејданы тәрк етдикдән сонра кәлә биләрди. Лакин һәтта о гәдәр дә ағла батмајан бир варианты—куја һөкүмәтин зорла деврилмәсинин һәр һалда истисна едилмәмәси вариантыны да күман етсәк, онда гошунлара көстәрилмиш фактик мүгавимәтин үсуллары вә мигјасы күч ишләдилмәсинә һагт газандырмыр. «Һелсинки Вотч/Мемориал» групу бејнәлхалг експертләринин рәјинә көрә, күч һаһаг јерә, нечә кәлди вә гәддарлыгла ишләдилмишди.

Ордуну ким чағырмышды? Бу суалын чавабыны күтләләрин гәзәбинин—истәјир лап нәчиб мәгсәд үчүн олан гәзәбинин чошмасында ахтармаг аздыр, она даһа әсаслы чаваб верилмәлидир.

Јахшы, ордуну һәр һалда ким чағырмышды? Республика КП МК? Али Совет? һөкүмәт?

СӨПӘД. Азәрбајҗан Назирләр Советинин ишләр мүдирин М. Нәзәровун мәктубундан: «Республика һөкүмәти совет ордусу һәрби һиссәләринин вә ССРИ Дахили Ишләр Назирлији дахили гошунларынын Бакы шәһәринә кәтирилмәси мәсәләсини музакирә етмәмишдир, бу барәдә хаһишлә Иттифаг органларына мүрачәт олунамамышдыр. Азәрбајҗан ССР Назирләр Советинин рәһбәрлијинә гошунларын јеридилмәси онлар артыг јеридилдикдән сонра мәлум олмушдур.

Бәлкә, прокурорлуг чағырмышды? Прокурорлуғун Бакыда вәзијјәт һаггында мәлуматынын фотосурәтләринин истәдик. Ола билсин ки, бу мәлумат, о вахтлар лазым олдуғу кими, Иттифагын партија, совет вә һүгүг мүһафизә органларына көндәрилмишдир. Прокурорлугдан чаваб кәлди: «Азәрбајҗан ССР Прокурорлуғу Бакы шәһәриндә вәзијјәт һаггында вә ја фөвгәл'адә вәзијјәтин лабүдлүју барәсиндә мәркәзи партија, совет вә һүгүг мүһафизә органларына, о чүмләдән ССРИ Прокурорлуғуна һеч бир мәлумат көндәрмәмишдир».

Ордуну Азәрбајҗан Али Совети чағырмышды? Ахы республикада фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан етмәк, јахуд бу барәдә Иттифаг парламентинин гәрарынын тәсдиг (рәдд) етмәк онун, јалныз онун конститусија һүгүгүдур.

СӘНӘД. Азәрбајҗан Али Совети Рәјасәт һеј'әтинин сәдри Елмира Гафарованын бәјанатындан: «Бүтүн мәс'улијјәти илә билдирирәм ки, Бакыда фөвгәл'адә вәзијјәтин тәтбиг едилмәси барәдә Азәрбајҗан ССР-ин али һакимијјәт вә идарәетмә органлары тәрәфиндән гәрар гәбул едилмәмиш вә ССРИ Али Совети Рәјасәт һеј'әтинин бу чүр гәрар гәбул етмәси үчүн разылыг верилмәмишдир».

Беләдирми? Азәрбајҗан Али Совети Рәјасәт һеј'әтинин 1990-чы ил 15 јанвар тарихли гәрары будур, гаршымыздадыр. Бурада апајдын јазылмышдыр: «ССРИ-нин Мүдафиә Назирлијиндән, һүгүг мүһафизә вә дикәр ичра органларыннан хаһиш едилсин ки, ССРИ Конститусијасынын 81-чи маддәсинә мүвафиг сурәтдә Азәрбајҗан ССР-ә бүтүн лазыми көмәји көстәрсинләр».

Парламент комиссијасы бу гәрары сахталашдырылмыш гәрар һесаб етмишдир, чүнки ичлас иштиракчыларынын өзләринин е'тираф етдикләри кими, онлар мәһз нәјә сәс вердикләрини дүз-әмәлли баша дүшмә

мишләр—МК-нын биринчи катиби Вәзирова е'тибар етмишләр: о, бизи «инандырды».

Јахшы, һәрби мұдахиләни рәсмән ким хәниш етмишдир?

Азәрбајчан Али Совети сәдринин мұавини Тамерлан Гарајев бизә деди:

— Комиссија бу суала бирмә'налы чаваб тапмады. Лакин республиканын дәвләт органлары өзләринин бүтүн һәрәкәтләри илә һәрби ишғал үчүн бир нөв һүгуги имкан јаратмышлар.

Бәли, мәһз «бир нөв».

Бәс фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан едилдији Бакы әһалисинә вахтында хәбәр верилмишдими?

СӘНӘД. «Дәвләт Телевизија вә Радио Верилишләри Комитәси 1990-чы ил јанварын 19-да Бакы шәһәриндә фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан едилмәси һаггында мә'лумат алмамышдыр. Јалныз јанварын 20-дә сәһәр һәрби комендантлығын нүмајәндәсинин өзү Бакыда фөвгәл'адә вәзијјәт вә гадаған сааты е'лан едилдијини вә кенерал-лейтенант Дубинјакын шәһәр коменданты тә'јин олундуғуну билдирмишдир. **З. Зејналов.** Азәрбајчан ССР Дәвләт Телевизија вә Радио Верилишләри Комитәси сәдринин мұавини».

Бәс Бакыда фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан едилмәсини вә бураја гошун јеридилмәсинин планлашдырылмасы барәдә Азәрбајчанла гоншу дәвләтләрин—Иран вә Түркиянин һөкүмәтләринә, бејнәлхалг һүгуг нормаларына үјгүн олараг, хәбәр верилмишдими? Дәфәләрлә тәкрат едилмиш бу суала Харичи Ишләр Назирлијиндән һеч бир чаваб алынмамышдыр.

Гошунларын јеридилмәси әмәлијјаты јанварын 19-да саат тәгрибән 21—22 арасында башланмышдыр. Онларын һәрәкәти истигамәтиндә тәсадүфән јолдан кечән адамлар вә автомашынар атәшә тутулурду. Јанварын 20-дә саат 00-дәк, јә'ни Бакыда фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан едилмәси һаггында ССРИ Али Совети Рәјасәт һеј'әтинин фәрманы гүввәјә минәнәдәк 9 адам өлдүрүлмүшдүр.

Јалныз јанварын 20-дә сәһәр саат 7-дә республика радиосу илә билдирилмишдир ки, фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан олунмуш вә гадаған сааты гојулмушдүр. Һәммин вахтадәк артыг 82 адам өлдүрүлмүш вә 20 нәфәр өлүмчүл јараланмышдыр (онларын һамысы һәммин күн вә сонракы күн хәстәханаларда кечинмишдир).

Әскәрләрә «дөјүш тапшырығыны» јеринә јетирмәјә мөһкәм психоложи һазырлыг көмәк етмишдир. Психоложи һазырлығы штатлы сијаси ишчиләр дахили гошунларда, десант һиссәләриндә, Салјан казармаларында, Хәзәр һәрби Донанмасынын кәмиләриндә апармышдылар. Еһтијатдан чағырыланлар арасында иши исә сәфәрбәрлијә алынмыш онларча партија вә комсомол функционери апармышдыр.

ЕКСПЕРТИЗА. «Шит» тәшкилаты мұстәгил һәрби експертләринин һесабатындан: «Шәхси һеј'әтә ашағыдакы информасија тәлгин едилмишди:

— Сизи Бакыја руслары мұдафиә етмәк үчүн чағырмышлар, онлары јерли әһали вәһшичәсинә мәһв едир;

— Салјан казармаларынын әтрафында евләрин дамларына снајперләр гојулмушдүр;

— јахынлыгдакы евләр, дамлар, мәнзилләр Азәрбајчан Халг Чәбһәсинин автоматчылары илә долудур, онлар сизи күчлү автомат-пулемјот атәши илә гаршылајачаглар;

— јараглылар милисин, дахили гошунларын вә совет ордусунун формасыны кејинмиш ола биләрләр».

Әскәрләри вәһимәјә салмышдылар, онлар өз һәјәты үчүн горхурдулар, силаһлы мұгавимәт олачағыны көзләјирдиләр вә беләликлә дә, гәддарлыға психоложи чәһәтдән һазырланмышдылар.

Мұстәгил һәрби експертләрин мә'луматына көрә, еһтијатдан чағырыланлар арасында ермәниләр дә вар иди. Бәс әскәр јығылмасыны ким белә језит кими «етинасызлыгла» һәјәта кечирмишдир? Парламент комиссијасынын бу суалына Краснодар дијар һәрби комиссары кенерал-мајор В. Виноградов чаваб вермәмиш вә билдирмишдир ки, Шимали Гафгаз һәрби Даирәси гәраркаһынын тәшкилат-сәфәрбәрлик идарәсинин рәисинә мұрачиәт едир. Ставропол дијар һәрби комиссары кенерал-мајор Б. Левитски дә ејнилә бу чүр һәрәкәт етмишдир: «Билдирирәм ки, сизин сорғунуз Шимали Гафгаз һәрби Даирәсинин гәраркаһына көндәрилмишдир». Елә онда, јанварын 20-дә баш вермиш һадисә сонралар һәрби һадисәләрә даир рәсми мә'луматда әксини тапмамышдыр. Свердловск гарнизонунун һиссәләриндән бириндә баталјон командиринин мұавини мајор Виктор Трофимов чәза әмәлијјатында иштирак етмәкдән бојун гачырмышдыр. Кәдрлар шә'бәсинин рәиси она зәнк ву-

руб демишдир: «Бакыја көндөрмөк үчүн хүсуси бөлмө жарадылыр. Сизе тәклиф едилир ки, табелижиниздәкилар олмадан тә'чили ораја кедесиниз». Хидмәт өз јериндә. лакин мајор «тәклиф едилир» илә «әмр олунмушдур» арасындакы фәрги баша дүшүрдү. О демишдир: «Јох, көнүллүләр сырасына јазылмырам, халгла мүһарибә етмәк ордунун иши дејилдир». Јарым саатдан сонра гулабурмасы вермәк үчүн чағырылдығы сијаси шө'бәдә јенә дә тәкрат едәрәк демишдир ки, ордуја, полисләрә, чәза дәстәләринә аид функцијалар верилмәсинин гәти әлејһинәдир. Даһа ики күндән сонра о, Приволжск-Урал һәрби Даирәсинин команданы илә сөһбәт етмәјә көндәрилмиш, лакин сөһбәт әвәзинә аттестасија комиссијасына јөнәлдилмишдир. «Совет забитинин јүксәк адыны нүфүздән салдығына көрә» мајор Трофимову рекорд мүддәтдә—үччә һәфтәјә ордудан бурахыб, пенсияјадәк галан чәми ики илини дә хидмәт етмәјә гојмадылар.

Јох, ган төкүлмәсинин гаршысыны ала билмәсә дә, гыргында һеч олмаса иштирак етмәмәјә өз гүввәләри дахилиндә чалышмыш адамлар һәрбчиләр арасында вар иди, бәли, вар иди. Бакы Али Үмумгошун Командирләри Мәктәбинин забитләри телеграмла Горбачова вә Јазова мүрачиәт етмишдиләр. Забит јығынчағы шу-расынын сәдри полковник Савелјевин вә сијаси шө'бәнин рәиси полковник Русаковун имзаладылары бу телеграмда дејилирди: «Азәрбајҗан Халг Чөһәси Бакыда вәзијјәтә нәзарәт едир. Јығылыб галмыш проблемләрин һәлли үчүн сијаси методлардан һәлә тамамилә истифа-дә олунмамышдыр. Биз әминик ки, Румынија һадисәләринин Бакыда да тәкрат едилмәсинә јол вермәмәк мүмкүндүр».

Бу телеграмын үнван саһибләринә чатдырылыб-чатдырылмамасы мәсәләсинин чәтин ки, чидди әһәмијјәти олсун. Амма башга бир мәсәлә даһа вачибдир: һәмин фачиәли кечәнин һадисәләри үчүн јүксәк дөвләт хадимләриндән кимләр вә нә дәрәчәдә мәс'улдур?

Парламент комиссијасынын чыхардығы нәтичәләрә көрә, «совет гошунларынын Азәрбајҗандакы чинајәткар әмәлләри үчүн М. Горбачов, Ј. Примаков, А. Қиренко, Д. Јазов, В. Қрјучков, В. Бакатин, В. Варенников вә кечмиш Иттифагын сијаси вә һәрби органларынын ди-кәр јүксәк вәзифәли шәхсләри мәс'улијјәт дашыјыр-

лар». Лакин комиссија гәтијјәтлә чәһд көстәрсә дә, әмәлијјатын бүтүн билаваситә тәшкилатчыларыны вә иштиракчыларыны мүтләг дәгигликлә мүәјјәнләшдирмәјә мүвәффәг олмамышдыр. Сов.ИКП МК-нын, ССРИ Мүдафиә Назирлијинин, Дахили Ишләр Назирлијинин вә Дөвләт Тәһлүкәсизлији Комитәсинин јүксәк вәзифәли шәхсләри әлчәтмәз олмушлар. Иттифаг Прокурорлуғу ишин апарылмасыны баш һәрби прокурорлуға тапшы-рараг, һеч олмаса, аз-чоһ објектив тәһгигат апарылма-сына имкан вермәмишдир. 1990-чы ил декабрын 20-дә «һәрби гуллуғчуларын һәрәкәтләриндә чинајәт тәркиби олмадығына көрә» чинајәт ишинә хитам верилмишдир.

Беләликлә, индијәдәк һеч кәс Бакы фачиәсиндә Мәркәзин ролу барәсиндә рәсми мә'лумата (онлары исә јалныз мәһкәмә верә биләр) малик дејилдир. Иттифа-гын али рәһбәрлијинин Бакы һадисәләриндә ишти-ракыны мүәјјән дәрәчәдә үзә чыхара билән бә'зи матери-аллар һәр һалда вардыр.

ШӘХСИ ШАҺИДЛИК. Халг Чөһәси идарә һеј'әти-нин үзвү Е'тибар Мәммәдов: «Јанварын 18-дә Примаков вә Қиренко Азәрбајҗан КП МК-да республика рәһбәр-лији илә көрүшдүләр. Ораја мәни дә дә'вәт етмишди-ләр. Примаков деди: «Гошунлар Азәрбајҗанын Совет Иттифагындан ајрылмасынын гаршысыны алмаг үчүн лазымдыр. Биз бу ајрылмаја нәјин баһасына олурса-ол-сун јол вермәјәчәјик». О сонра исә деди ки, мүдафиә назир Јазовун белә бир әмри вар—әкәр гошунлары шөһәрә дахил олмаға гојмасалар, онда мүгавимәт көс-тәрәнләрә шиддәтли атәш ачылачагдыр. Елә һәмин күн мәни Бакы гарнизонунун команданы кенерал Соколов јанына чағыртдырды вә хәбәрдарлыг етди ки, әкәр он-лар әмр алсалар, нә ушаглар, нә дә гадынлар рәһм едәчәкләр. Елә һәмин кечә гошунларын шөһәрә дахил олмаг үчүн көстәрдији илк чәһд баш тутмады. Ајын 19-да ахшам исә МК-нын биначында артыг һеч кәс гал-мамышды. Республиканын бүтүн рәһбәрлији, һабелә Примаков вә Қиренко орду гәраркаһына кетмишдиләр, Јазов вә Бакатин—онлар да Бакыја кәлмишдиләр—әмәлијјата орадән рәһбәрлик едирдиләр».

Бир мүддәт сонра парламент комиссијасынын сәдри Абасов Јазова рәсмән мүрачиәт етди: «Һансы сәнәдә (әмрә, тә'лимата, әсаснамәјә вә с.) әсасән совет ордусу-нун һиссәләри силаһ ишләтмишләр вә онлар һансы си-

лаһ нөвләриндән истифадә етмишләр?». Мүдафиә назиринин көндәрдији чавабда дежилрди: «Хәһиш едирәм сизи марагландыран мәсәләләр барәсиндә ССРИ Али Советинин Рәјасәт һеј'әтинә мүрачиәт едәсиниз».

Комиссияны әлбәттә, ССРИ ДТК-нын ролу да марагландырырды. Азәрбајчанын милли тәһлүкәсизлик назирини жалныз өтән илин декабрында билдирмишдир: «1990-чы илин январ һадисәләри дөврүндә кечмиш ДТК хәтти илә тәдбирләрә кечмиш ССРИ ДТК сәдринин мүавинләри Ф. Бобков, В. Пирожков, Г. Акејев рәһбәрлик едирдиләр. һәмин тәдбирләрдә ССРИ ДТК-нын республика комитәсинә е'зам едилмиш әмәкдашларынын бөјүк бир групундан истифадә олунмушдур». Бу комитәнин сабиг башчысы В. һүсејнов исә белә демишдир: «Гошунлар Бакыја вәһшичәсинә јеридилдикдән сонра дәрһал Крјучков мәнә зәнк вуруб деди ки, Бакыда һадисәләрлә әлағәдар Сијаси Бүронун ичласы олмушдур. Ичласда Горбачов демишдир: «Дахили Ишләр Назирлији бүтүн мәсәләләри һәлл едир, Мүдафиә Назирлији дә гаршыја гојулмуш вәзифәләри һәлл едир, ДТК иши тамам бада вермишдир». Мән бу дежиләнләри сөзбәсәз чатдырырам».

Јәгин ки, һәтта Горбачовун өзү дә Бакыда баш вермиш һадисәләр үчүн өзүнүн мәс'улијјәтини данан дежилдир. Дејәк ки, Вилнүс вә Тбилиси үчүн мәс'улијјәт кими, бу мәс'улијјәтин дә мигјасы һәләлик жалныз күман вә фәрзијјәләрин, бә'зән дә сон дәрәчә ифрат вә тәһлүкәли күман вә фәрзијјәләрин объектидир. Бурада кечмиш ССРИ президентинин нә кими рол ојнадығыны ајдынлашдырмаг үчүн ичтимаијјәтин көстәрдији сә'јләр онун исте'фасындан сонра кетдикчә күчләнир.

Азәрбајчан президенти Мүтәллибов бизимлә сөһбәтдә Бакы фачиәсиндә кечмиш ССРИ президентинин ролуну белә гијмәтләндирди:

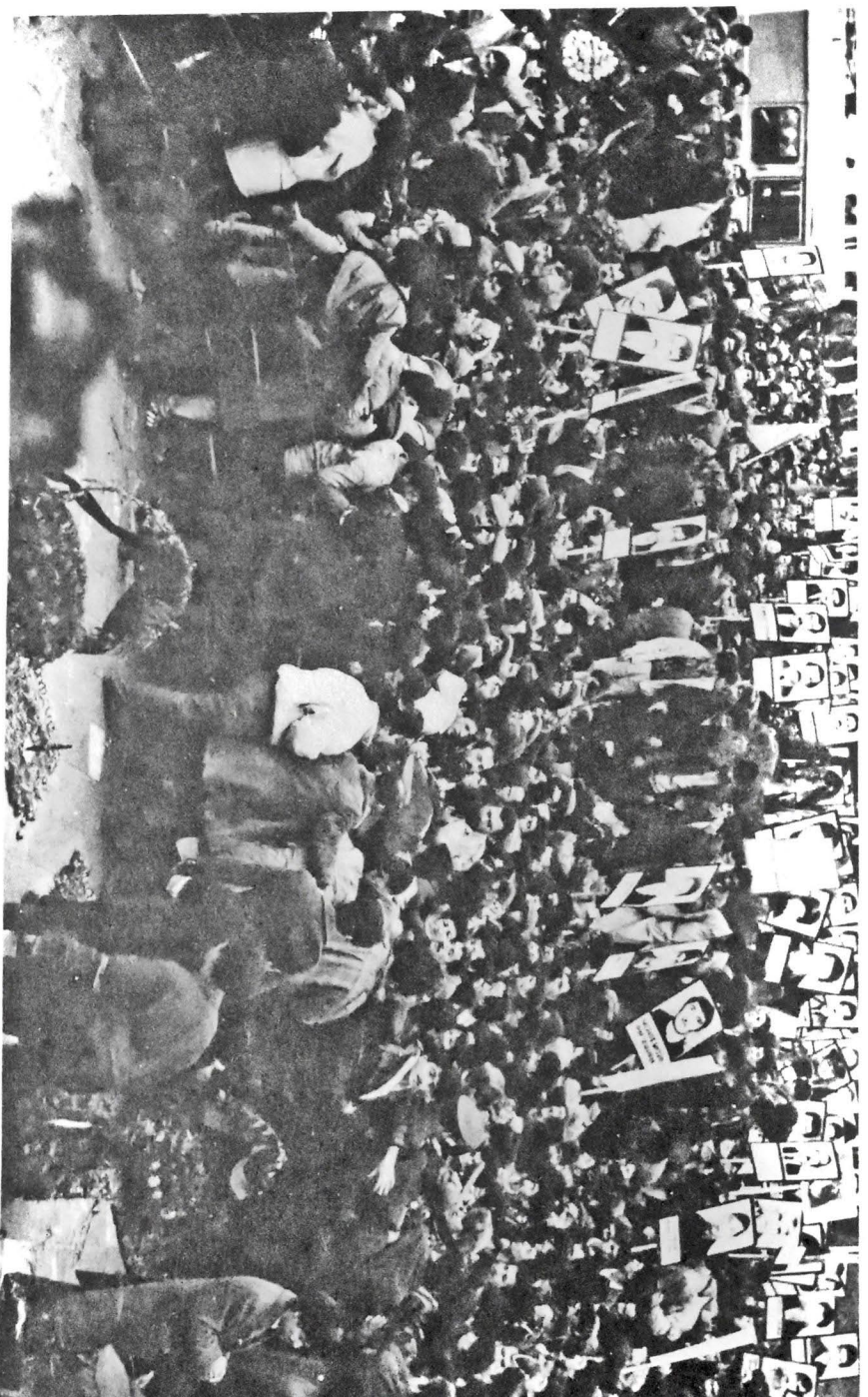
— Гарабағ мұнагишәсиндә Горбачовун икили мөвге тутмасы гошунларын мүдахиләсиндә һеч дә аз рол ојнамамышдыр. Бурада Горбачову она көрә гынамышлар ки, Азәрбајчанын суверенлијини мүдафиә етмәмишдир. ермәниләр исә, өз нөвбәсиндә, ону Гарабағы онлара вермәдијинә көрә тәгсирләндирмишләр. Бир дәфә мән она дедим: «Гулаг асын, ахы белә олмаз. Сизи һеч олмасы тәрәфләрдән бири гәбул етмәлидир. Јохса ки, сизи о тәрәф дә, бу тәрәф дә сөјүб биабыр едир. Биз сизи һеч дә

азәрбајчанлы етмәк фикриндә дејилик. Амма конститусијада нәзәрдә тутулмуш гәјда-ганун вар, бир президент кими сиз ону тә'мин етмәјә борчлусунуз». Јох, о, јенә дә ағыл-камала чағырмағы үстүн тутду, өз сәләһијјәтиндән истифадә етмәкдәнсә, дипломатијаја әл атды.

Мүтәллибов ахырда деди: Бах, беләчә иш кәлиб јанвар һадисәләринә чатды... Гошунларын Бакыја јеридилмәсинә Горбачов ичазә вермишдир.

НЕЧӘ «МУДАФИӘ ЕТДИЛӘР»

«Халг Чәбһәси лидерләрниң белә бәјанатлары аткар фитһәкар характер дашыҗыр ки, фәвгәл'адә вәзијјәт с'дан сәилмәси үчүн көрүлмүш тәдбирләр нәтичәсиндә куҗа гадынлар вә ушаглар тәләф олмушлар. Бир даһа тәкрар етмәк ләзымдыр ки, бу, гәрәзли јаландыр! Ондан мәгсәд әһалини совет ордусуна вә һүгүг мұһафизә органларына гаршы галдырмагдыр».

«ПРАВДА», 22 январ 1990-чы ил.

«Топланмыш матерналара көрә, Бакыја гошунлар јеридиләркән һәрби гуллуғчулар тәрәфиндән зоракылыг әмәлләри тәрәдилмишдир. һәрбчиләр тәрәфиндән јаралыларың өлдүрүлмәси, тәсадүфән јолдан кечәнләрниң, јашаҗыш евләрниң, мағазаларың, тибб мүәссисәләриниң вә башга мүәссисәләрин атәшә тутулдуғу һаллар гејдә алынмышдыр. һәлак оланлар арасында 7 гадын вар. һәлак оланларың 7 нәфәри јеткинлик јашына чатмамышдыр».

Азәрбајҗан Республикасы Али Совети
комиссијасының рә'јиндән.

Он једди јашлы Вера Бессантина атәш сәсләри ешидиб пәнчәрәдән бојланаркән өлдүрүлмүшдүр.

Бу гызчығаз екстремистдир?

Мәктәбли Кәрим Кәримов дејир: «Јанварың ијирминдә саат дөрд радәләриндә достумла паркда кәзиширдик. Бу заман әскәрләр көрдүк, онлар бир сөз демәјиб күллә атмаға башладылар. Мәни вурдулар, јыхылдым, даһа һеч нә јадымда дејил». О, хәстәханаја кәтирилмиш вә белә диагноз гојулмушдур: күллә сидик кисәсини јарыб кечәрәк гарың бошлуғуну дағыммыш, көкс гәфәсиңи дешиб кечмишдир.

Бу оғлан ушағы силаһлы милләтчидир?

Он јашлы Самирә Бағырова (көкс гәфәсиндән күллә јарасы алмышдыр), он ики јашлы Күлтәкин Пашајева (бојуң наһијәси одлу силаһла јараланмышдыр) позучу гүввәләрдир?

Тәсадүфән кедиб-кәләнләри, автомобилләри, евләриң пәнчәрәләрини күлләјә тутурдулар. Адамлар һәтта ев-

дән чыхмадан, мәтбәхдә отуруб чај ичдикләри јердә тәләф олурдулар.

ШӘХСИ ШАҺИДЛИК. Емилја Агајева (Әләкбәров күчәси, 97): «Јанварың 20-дә сәһәр мәһәлләмизә һәрби машың кәлди вә сәсучалданла биздән хаһиш етмәјә башладылар ки, евдән чыхмајаг. Саат 17-дә мән пәнчәрәдән күчәјә бахдым вә көрдүм ки, ики тәрәфдән ики зиреһли машың кәлди, пулемјотун лүләләрини галдырыб, дүз пәнчәрәләрә сары күллә јағдырмаға башладылар. Биз тез дәһлизә атылыб, дөшәмәјә узандыг... Гоншумуз комендантлыға зәнк вурду, бир аздан атәш дајандырылды. Јанварың 21-дә вә 22-дә күлләбаран јендән тәкрар едилди».

Һәрби прокурор иддиә едирди ки, «Азәрбајҗан екстремистләри јахшы силаһланмышдылар», тәк елә Салјан казармалары (Бакыда әсас һәрби гарнизон) әтрафында 110 атәш нөгтәси варды, чоһ јердә дә снајперләр гојулмушду. Иддиә едирдиләр ки, ордуја гаршы автоматлардан, автомат түфәнкләрдән вә тапанчалардан истифадә олунмушдур. Гошунлара кечәјарысы һүчума кечмәк әмр едилмишди, екстремистләр исә казармалара саат 23.30 дәгигәдә атәш ачдылар. Куҗа ки, үч әскәр казарманы һәлә тәрк етмәздән габаг өлдүрүлмүшдү.

«Һелсинки Вотч/Мемориал» групунун бејнәлхалг експертләри Баш һәрби Прокурорлуғдан һәмин еһтималың тәсдиғи үчүн дәлил-сүбутлар алмаға чалышмышлар. Онлара билдирмишләр: «Олмаз, бүтүн архивләр мәхфидир». Бунунла белә, прокурор силаһ әлә кечирилмәсинә даир бир дәнә дә факт кәтирмәмишдир. Бу мәсәлә барәсиндә мә'лумат олдуғча анлашылмаз вә зиддијјәтлидир. Мәсәлән, һәрби комендантың мұавини иддиә етмишдир ки, екстремистләр 81 ваһид силаһ, әсасән әлдәгајырма силаһ әлә кечирмишләр. Дикәр мә'лумата көрә, әскәрләр әһалидән 19 ваһид силаһ, о чүмләдән 3 автомат түфәнк вә 5 бычаг мұсадирә етмишләр. Амма автоматлар әлә кечирилдији барәдә мә'лумат јохдур. Мә'лумата көрә, силаһ кәздирмәк үстүндә һеч кәс ту-тулмамышдыр. Баш һәрби Прокурорлуғун мә'луматына көрә, әскәрләрә атәш ачмаг үстүндә тәкчә бир адам һәбсә алынмышдыр, лакин она гаршы чинајәт иттиһа-мы ирәли сүрүлмәмишдир (јәгин ки, нә бир кимсәни өлдүрмүш, нә дә јараламышдыр).

ЭКСПЕРТИЗА. «Һелсинки Вотч/Мемориал» группу мүстәгил бейнәлхалг экспертләринин һесабатындан: «Һәрби прокурор бизә деди ки, Азәрбајчана силаһ Иранла сәрһәддән гаһагмалчылыг јолу илә кәтириямшидир вә екстремистләр орду вә милисин силаһ анбарларына басгынлар едирдиләр. Бу басгынлар барәсиндә хәбәрләр фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан олунмаздан әввәлки ајларда мәркәзи һөкүмәт мәтбуатында тез-тез верилирди. Амма бу хәбәрләрдән һеч бириндә дејилмирди ки, Бакыја силаһ дашыныр вә Ермәнистан илә Азәрбајчан арасында мүнәгишәнин ән чох кәскин олдуғу сәрһәдбоју јерләрдән башга, даһа һарадаса учдантутма һамыја силаһ пајланыр. Халг Чәбһәсинин фәалларындан бири демишдир ки, куја совет гошунларынын әлә кечирдикләри силаһын әксәр һиссәсинин Бакыда јанвар һадисәләринә һеч бир дәхли јохдур. Бу силаһлар әһалинин әлиндән башга вахта вә республиканын башга рајонларында алынмышдыр. Дикәр мәнбәјә кәрә, әлә кечирилмиш силаһын орду сәркисиндә һәрби бәләдчи е'тираф етмишдир ки, бу силаһ әсасән ермәниләрлә сәрһәдбоју зонадан кәтирилмишдир».

Чүр'әт едиб дејә билмәрик ки, о күнләрдә Бакынын бир нәфәртәк бүтүн сакинләри күчәләрә силаһсыз чыхардылар. Лакин бейнәлхалг экспертләр јахшы тәшкил едилмиш силаһлы мүдахилә барәсиндә рәсми мә'луматын тәсдиги үчүн бир дәнә дә олсун чидди дәлил-сүбут гапмамышлар. Әвәзиндә вәтәндаш итаәтсизлијинин үсуллары вә мигјасы илә ујғун кәлмәјән һәрби тәдбирләр барәсиндә сәнәдләр, һејһат, чох-чохдур.

ШӘХСИ ШӘһАДӘТЛӘР. Әли Гулијев: «Јанварын 24-дә саат 18-дә әскәрләр Халг Чәбһәси Нәсими рајон гәраркаһынын бинасына сохулдулар вә ахтарыша башладылар. Лакин әлләри әтәкләриндән узун галды, бир шеј тапмадылар. Биз 19 нәфәр идик. Һамымызын әлләрини гандаллајыб, хәбәрдар етдиләр ки, өз дилиниздә чынгырынызы белә чыхарсаныз, елә о дәгигә күлләләјәчәјик... Чәмбәләмә отуртдулар, голларымызы бојнумузун ардында тутдурдулар, көзләримизи јумдурдулар вә алты саат бу вәзијјәтдә сахладылар. Азачыг тәрпәнәни дәјәнәклә вә автоматла дөјүрдүләр. Арамызда икинчи груп әлил варды, көзләри хәстә иди. Хаһиш едиб јалварырды: «Башыма вурмајын, ајры јерләримә вурун». Онлар исә гәсдән онун елә һеј башына вурурдулар...».

Саләһ Мәммәдов: «Онлар бизи «гаралар», «дүшмәнләр» адландырырды. Мәни зирзәмијә апарыб сорушдулар: «Нә гәдәр рус өлдүрмүсән? Бир русун башына нә гәдәр пул верирләр?». Тәләб едирдиләр, бојнума алым ки, екстремистәм. Мән имтина етдим, онда мәни лүм-лүт сојундуруб гапынын ағзында дајандырдылар. Дедиләр: «Инди сәни күлләләјәчәјик». Чахмағы еләчә чәкдиләр, амма күлләләмәдиләр. Сонра бизи рајон дахили ишләр шө'бәсинә апардылар. Артыг кечәдән кечмиш, гадаған сааты башланмышды. Бири дилләниб деди: «Еј, түрк, бура кәл!». Јанына кетдим. «Гач! Мән исә атәш ачачағам. Вурсам, демәли, сәрраст атычыјам. Күллә боша чыхса, һесаб елә ки, сәнинки кәтирди».

ЭКСПЕРТИЗА. «Шит» тәшкилаты мүстәгил экспертләринин һесабатындан: «Бакыда ашағыдакылар олмушдур:

1. Адамлары хүсуси гәддарлыгла силаһы дирәмәклә вә јахын мәсафәдән күлләләмишләр. Мәсәлән, Ј. Мејеровичин бәдәнини 21 күллә дәлмә-дешик етмишдир. Д. Ханмәмәдова 10-дан чох, Р. Рүстәмова 23 күллә вурулмушдур. Сәрнишин долу автобус күлләјә басылмышдыр. Автобусда ушаглар да вар иди.

2. Танклары вә зирәһли транспортјорлары гәсдән миник машыналарынын үстүндән сүрүрдүләр ки, онларын ичәрисиндәки адамлары өлдүрсүнләр.

3. Хәстәханалар, «тә'чили јардым» машыналары атәшә тутулмуш вә һәкимләр өлдүрүлмүш, хәстәләрә јардым көстәрән тибб-санитарија ишчиләринә манечилик төрәтмишләр. Мәсәлән, танклар 67—50 АГП (һәким А. Мархјовка өлдүрүлмүшдүр), 67—51 АГП (һәким Г. Мәммәдов өлдүрүлмүшдүр) нөмрәли «тә'чили јардым» машыналарына атәш ачмышлар.

4. Јаралыларын башынын үстүнү алыб өлдүрүлмүшләр.

5. Сүнкү-бычагларла адамлар гәтлә јетирилмишләр. Өләнләр арасында һәр ики көзү тутулмуш Б. Јефимычев дә вар.

6. Қалашников автоматынын ағырлыг мәркәзи дәјишән 5,45 чаплы күлләләриндән истифадә едилмишдир.

7. Хәбәрдарлыг едилмәдән адамларә атәш ачылмышдыр.

8. Чаповулчулуг, мэнзиллэрин жарылмасы вэ вэтэн-дашларын сојулуб талан едилмэси, тэһгирлэр, инсан лэягэтинин алчалдылмасы һаллары олмушдур...».

ШӘХСИ ШАҺИДЛИК. Кинорежиссор Станислав Говорухин (Бакыда һадисэлэрдән хэбэр тутан кими, операторла бирликдә дәрһал ораја јола дүшмүшдүр): «Милис шө'бэлэриндән биринин баш верән һадисэлэр гејдә алыннан журналы гаршымдадыр. Ону вэрәглэји-рәм: әскэрлэр јолдан кечәни сахламыш, үст-башыны јохламыш, пулуну әлиндән алмышлар; әскэрлэр танкы мағазанын гапысынын үстүнә сүрмүш, гапыны сындыр-мыш, оғурлуг етмишләр; әскэрлэр күчәдән кечән бир нэфэрин башындан папағыны гапмышлар; әскэрлэр бир мәнзилә сохулмуш, гијмәтли әшјалар ахтармыш, һеч нә тапмајыб, евдар гадынын бармағындан нишан үзүјүнү дартыб чыхармышлар...».

Нә исә, ССРИ дахили ишлэр назирин В. Бакатин о күнлөрдә Бакынын рајон дахили ишлэр шө'бэлэринин рәислэри илә көрүшдә өз табелијиндәкилөрдән һәрбчилэрин төрәтдиклэри азғынлыглар барәсиндә ешитдикдә демишди: «Тәфсилат вә конкрет һаллардан данышмаг лазым дејил. Мән бунлардан чох-чох даныша биләрәм». Амма парламент тәһгигатынын иштиракчылары она рәсми сорғу илә мүрациәт етдикдә данышмады.

Азәрбајҗан Али Совети комиссијасынын мә'луматына көрә, «Бакы шәһэринә гошунларын ганунсуз јеридилмәси нәтичәсиндә» 131 нэфәр өлдүрүлмүш вә 700-дән чох адам јараланмышдыр. (Шәһэрдә фөвгәл'адә вәзијәт 1991-чи илин августунадәк сахланылмышдыр. Гејдә алынмыш гурбанларын ахырынчысы гадын олмушдур: 1990-чы илин декабрында гадаған саатыны позмуш вә бир әскәр ону архадан күлләләмишдир).

Бу адамларын һамысынын јалныз һәрбчилэр тәрәфиндән өлдүрүлдүјүнү дәһгиглији илә тәсдиг етмәк олмаз. Бә'зән јеканә шаһид күлләнин ачдығы дешиклэр олмуш, лакин кимин вә һарадан күллә атдығы сүбүт едилмәмишдир.

Бакыда дејирлэр ки, өлдүрүләнлэрин сајы барәсиндә рәсми мә'луматдакы рәгәмлэр гат-гат азалдылмышдыр. Белә ки, чохлары иткин дүшмүшдүр, шајнәләр кәзир ки, 300 вә һәтта бундан чох адам өлдүрүлмүш, куја онларын мејитлэрини әскэрлэр сүрүјүб дәнизә атмышлар.

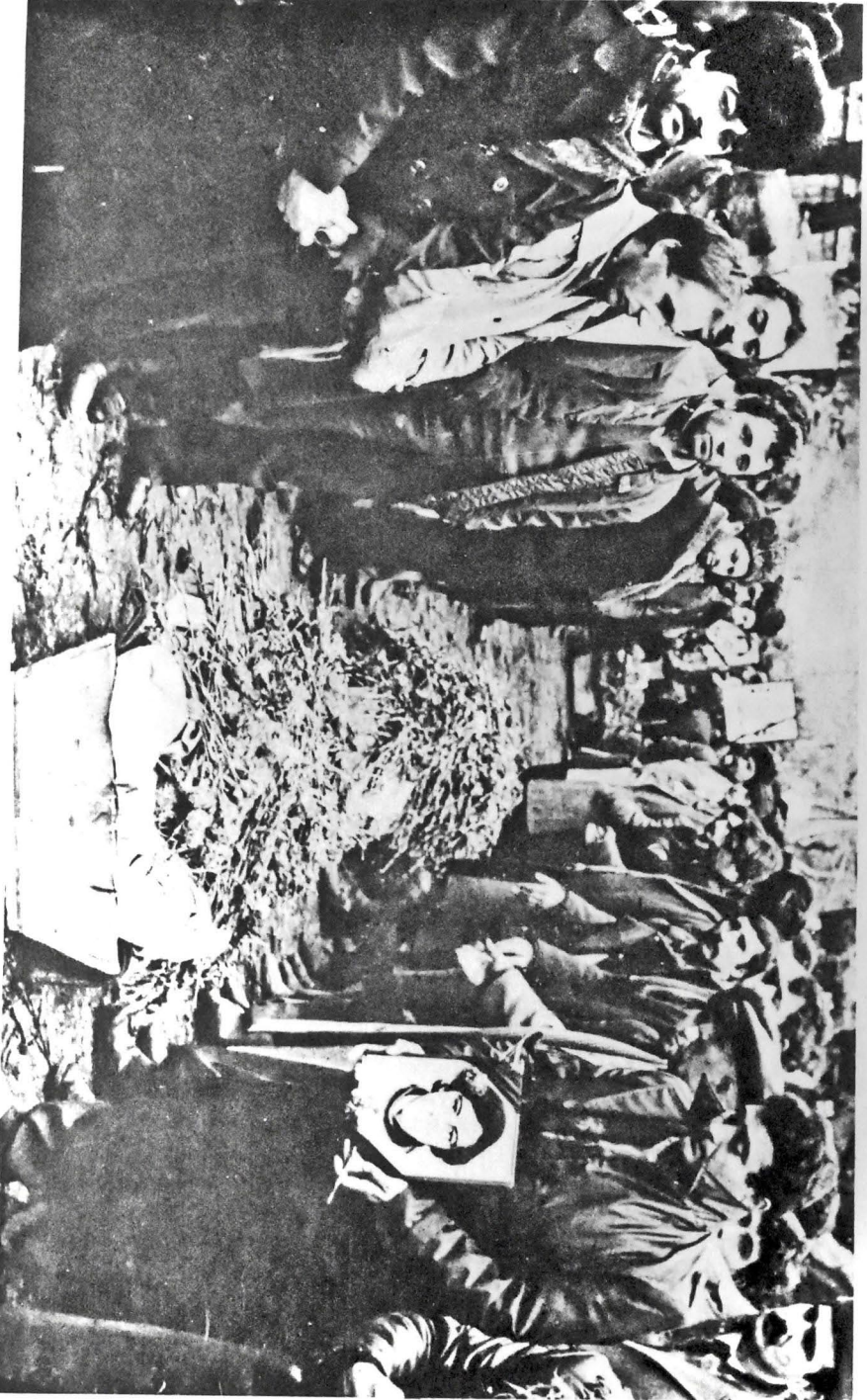
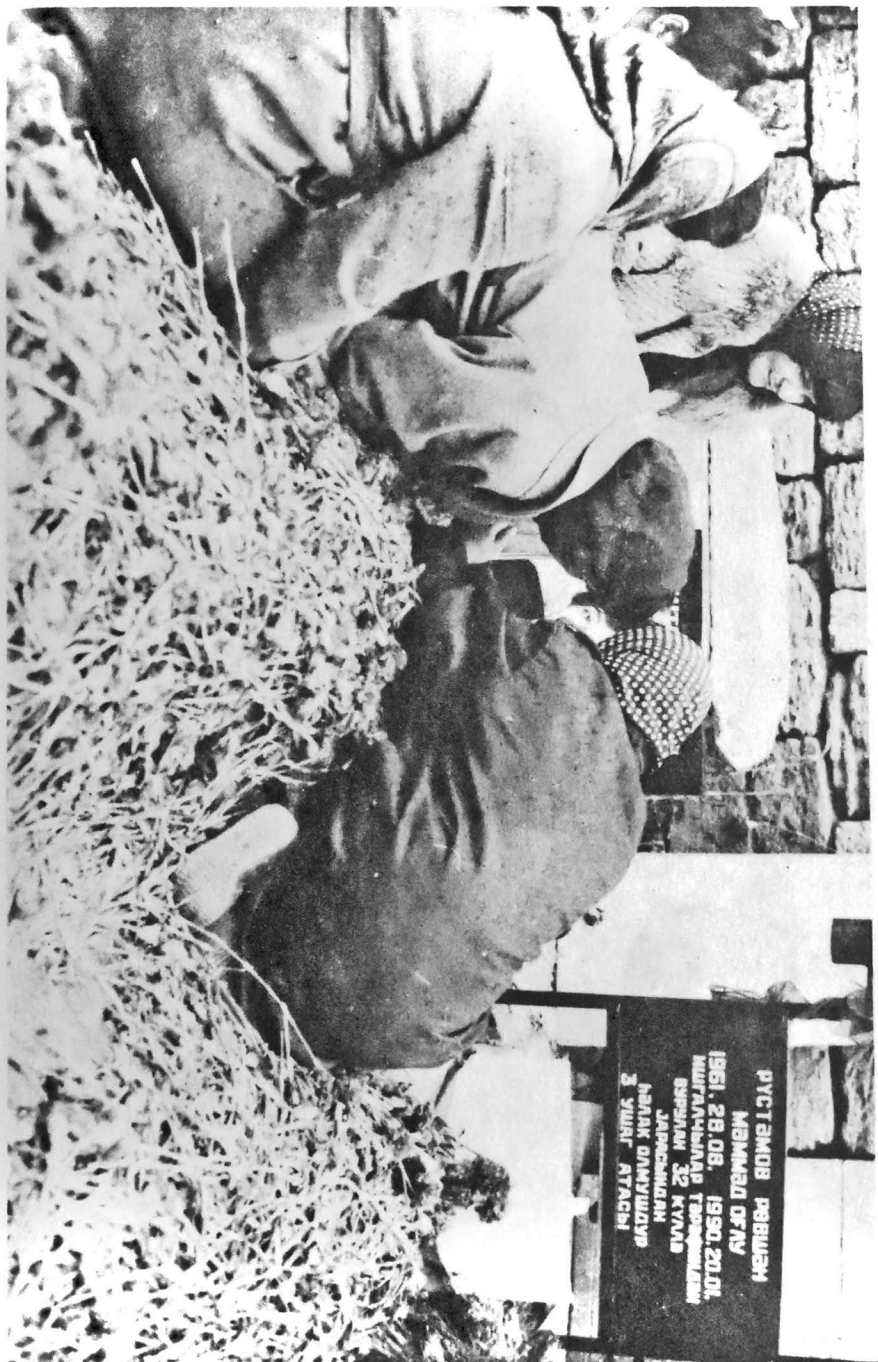
Мүстәгил експертлэр бу дејиләнлэри нә тәсдиг вә нә тәкзиб едә билмишлэр.

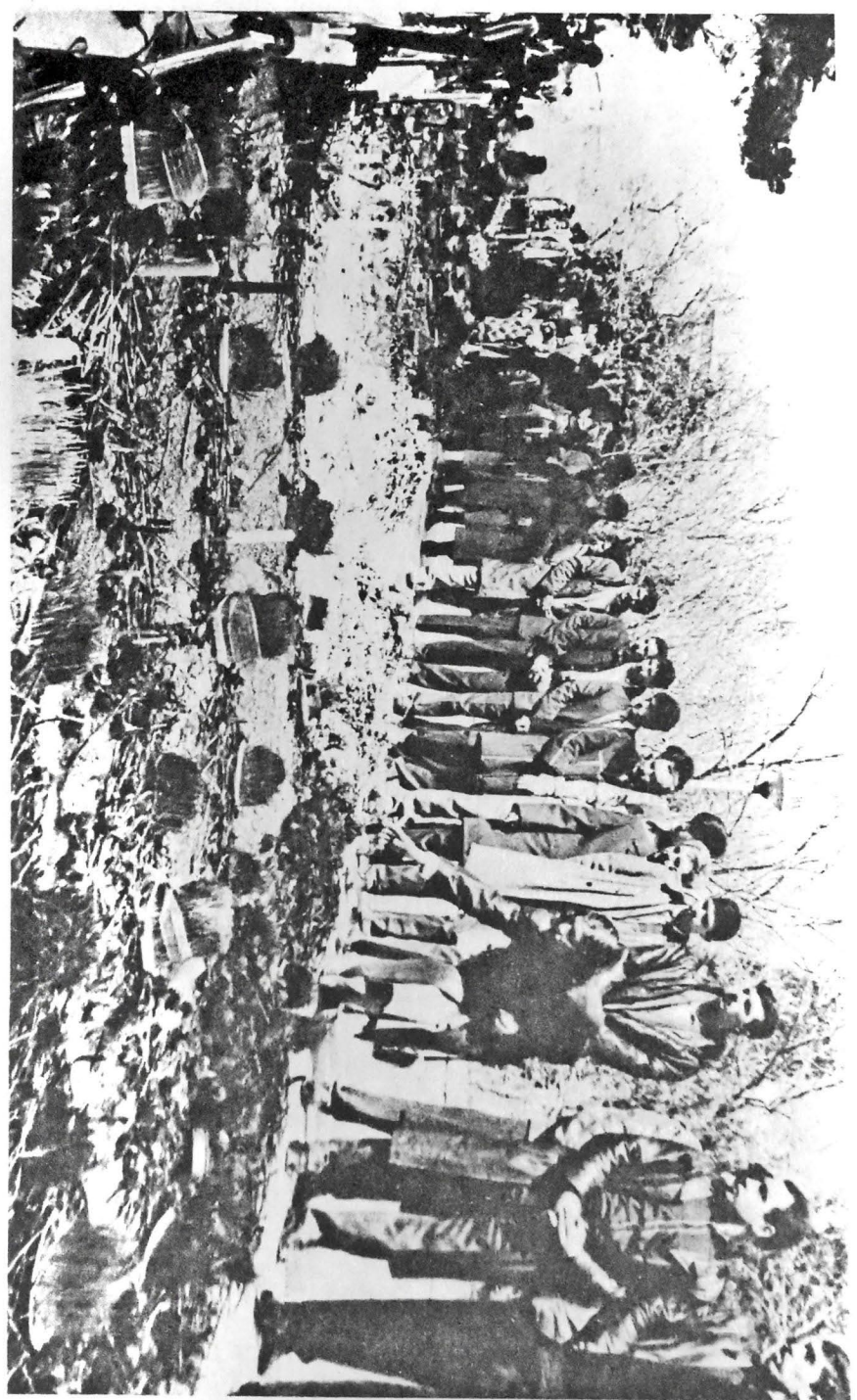
Ордунун тәләфаты һаггында. «Военно-исторически журнал» (№ 7, 1990-чы ил) «Бакыда екстремистлэрин али илә» 29 нэфэрин, Баш һәрби Прокурорлуг исә 25 әскэрин өлдүрүлдүјүнү гејд едир.

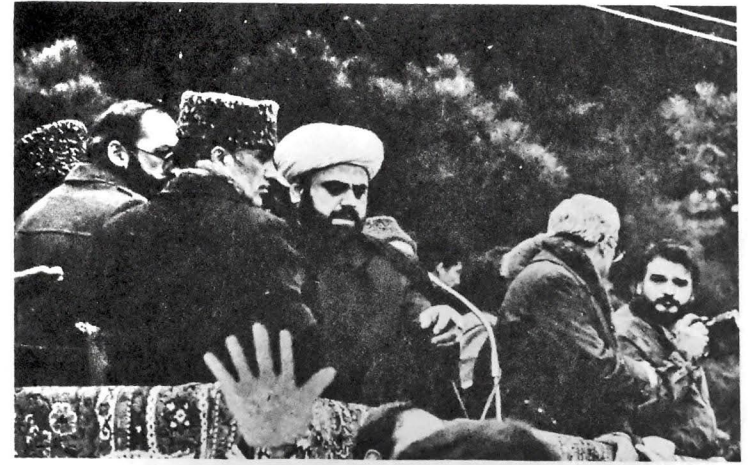
Күман ки, тәләфат сијаһыларына рәсми дәһгигләш-дирмәләри Азәрбајҗан Прокурорлугу едәчәкдир—республика Али Совети она чинајәт тәһгигатына башламағы тапшырмышдыр.

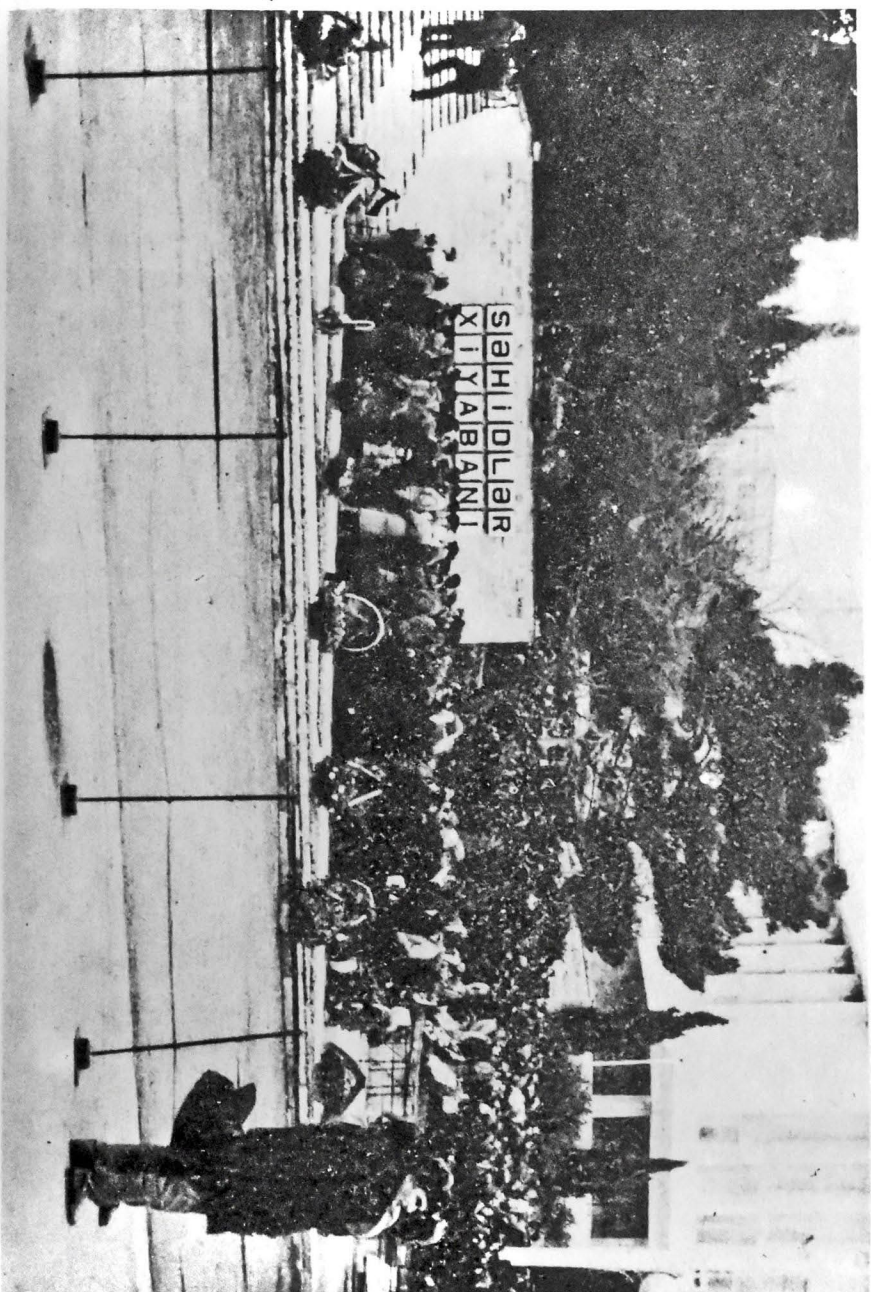
Бакыја гошун јеридилмәсиндән әввәл олмуш һадисэлэрин мәнтиги, ондан сонра баш вермиш һадисэлэрин мәнтиги ишғалын башлыча мөгсәди барәсиндә јанылмаға гојмур. Суверенлик тәләб едән халгы чәзаландыр-малы. Милли истигдал угрунда чарпышан бүтүн һәрәкатлара сәрт ибрәт дәрси вермәли. һәж дә фүрсәтдән истифадә едәрәк коммунист системин вә тоталитар совет империјасынын јакынлашмагда олан ифласыны хор күчүнә совушдурмаг методларыны сынагдан чыхар-малы.

Сонракы јанварда, Бакы һадисэлэриндән дүз бир ил сонра дүнја Вилнүсдән алынмыш хэбэрлөрдән сар-сылды...

Валери ВЫЖУТОВИЧ, Васиф СЭМЭДОВ

МУДАХИЛӘ

«Известија» гәзәтиндән чап әдилиб

Нәшријатын баш директору **Ш. Чәфәров.**

Рәссамы **К. Әлизадә.**

Техники редактору **В. Әзизов.**

Китабда республика гәзәтләри фотомүхбирләринин
чәкдикләри шәкилләрдән истифадә едилмишдир.

Чапа нмзаланмыш 19.01.93-чү ил. Қағыз форматы 84×108¹/₃₂. Шәрти
чап вәрәги 3,78. Учот-нәшр вәрәги 4,0. Јүксәк чап үсулу илә.

Тиражы 25.000. Сифариш 8589.

Мүгавилә гүмәти илә.

«Азәрбајчан» нәшријаты.

370146, Бақы, Мәтбуат проспекти, 529-чү мәнәллә.

